

**ORTA BÜYÜKLÜKTE DEVLET VE EKSEN ÜLKE
KAVRAMLARI BAĞLAMINDA TÜRKİYE’NİN
ÇOK PARTİLİ SİSTEME GEÇMESİ**

Berkay IŞIK

Yüksek Lisans Tezi

Küreselleşme ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Ayşe Tekdal FİLDİŞ

2023

T.C.
TEKİRDAĞ NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KÜRESELLEŞME VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ORTA BÜYÜKLÜKTE DEVLET VE EKSEN ÜLKE KAVRAMLARI
BAĞLAMINDA TÜRKİYE’NİN ÇOK PARTİLİ SİSTEME GEÇMESİ**

Berkay IŞIK

KÜRESELLEŞME VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

DANIŞMAN: PROF. DR. AYŞE TEKDAL FİLDİŞ

TEKİRDAĞ-2023
Her hakkı saklıdır.

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

21 /11/ 2023

BERKAY IŞIK

TEZ ONAY SAYFASI

ÖZET

Kurum, Enstitü, : Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
ABD : Küreselleşme ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Tez Başlığı : Orta Büyüklükte Devlet ve Eksen Ülke Kavramları Bağlamında
Türkiye'nin Çok Partili Sisteme Geçmesi
Tez Yazarı : Berkay IŞIK
Tez Danışmanı : Ayşe TEKDAL FİLDİŞ
Tez Türü, Yılı : Yüksek Lisans Tezi, 2023
Sayfa Sayısı : 61

1945 sonrası uluslararası sistemde iki kutuplu sistemin varlığı birçok gelişmeye neden olmuş ve bu iki kutuptan birine dahil olmak isteyen diğer ülkeler farklı politikalar belirlemiştir. Bu ülkelerden birisi de Türkiye'dir. Türkiye, uluslararası sistemde var olmak için ve tehditlerden korunmak için bu iki kutuptan birisine katılmıştır. Bunun sebebi Türkiye'nin Orta Büyüklükte Devlet olmasıdır. Türkiye'nin dahil olduğu kutup ise Batı Bloku ülkesi olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'dir. ABD ise düşmanı Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) karşısında daha etkili konuma geçmek için kendine Eksen bir ülke olan Türkiye'yi seçmiştir. Ayrıca Türkiye'nin SSCB'den ulusal güvenlik sorunları algılaması Türkiye'yi ABD blokuna iten faktörlerden biridir. Bu tez de Türkiye'nin çok partili sisteme geçmesinin en büyük nedeni olan 1945 sonrası sistemsel ve siyasal gelişmeler değerlendirilecektir. Bu değerlendirme Orta Büyüklükte Devlet, Eksen Ülke ve Ulusal Güvenlik kavramları etrafında şekillenmiştir. Bu tez de iddia edilen konu, Türkiye'nin Orta Büyüklükte Bir Devlet olması nedeniyle; yeni oluşan uluslararası sistem de yalnız kalmamak ve algıladığı tehditler sunucunda çok partili sisteme geçmesidir.

Anahtar Kelimeler: Orta Büyüklükte Devlet, Eksen Ülke, Ulusal Güvenlik, Çok Partili Sistem.

ABSTRACT

Institution, Institute, : Tekirdağ Namık Kemal University, Institute of Social Sciences,
Department : Department of Globalization and International Relations
Thesis Title : The Transition Of Turkey's Multi-Party System With Regard To
Medium-Sized State and Axis Country Concepts
Thesis Author : Berkay IŞIK
Thesis Adviser : Prof. Dr. Ayşe TEKDAL FİLDİŞ
Type of Thesis, : MS Thesis, 2023
Year
Total Number of : 61
Pages

After 1945, the existence of a bipolar system in the international system caused many developments and other countries that wanted to be included in one of these two poles determined different policies. One of these countries is Turkey. Turkey has joined one of these two poles in order to exist in the international system and be protected from threats. The reason for this is that Turkey is a Medium-Sized State. The pole that Turkey is included in is the United States of America (USA), a Western Bloc country. The USA, on the other hand, chose Turkey, an Axis country, in order to take a more effective position against its enemy, the Union of Soviet Socialist Republics (USSR). In addition, Turkey's perception of national security problems from the USSR is one of the factors that pushes Turkey to the USA bloc. In this thesis, the systemic and political developments after 1945, which are the biggest reason for Turkey's transition to a multi-party system, will be evaluated. This evaluation is shaped around the concepts of Medium-Sized State, Axis Country and National Security. The issue claimed in this thesis is that since Turkey is a medium-sized state; it was not kept in the multi-party system in order not to be alone in the newly formed international system and in terms of the threats it perceived.

Keywords: Medium-Sized State, Axis Country, National Security, Multi-Party System.

ÖNSÖZ

“Orta Büyüklükte Devlet ve Eksen Ülke Kavramları Bağlamında Türkiye’nin Çok Partili Sisteme Geçmesi” adlı çalışmanın amacı, Orta Büyüklükte bir Devlet olan Türkiye’nin çok partili sisteme geçiş sürecinde etkili olan uluslararası siyasi gelişmeleri ve bu gelişmeler karşısında Türk Dış Politikasını değerlendirmektir. Bu değerlendirme Realizm Teorisi, Kenar Kuşak Hakimiyeti Teorisi, Orta Büyüklükte Devlet kavramı, Eksen Ülke kavramı ve Ulusal Güvenlik kavramı; Türkiye-SSCB ilişkileri ve Türkiye-ABD ilişkileri; ve Türkiye’nin mevcut konumuna göre açıklanmıştır.

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesindeki destek ve katkılarından dolayı danışmanım Prof. Dr. Ayşe TEKDAL FİLDİŞ’e teşekkürlerimi sunarım.

Tez çalışma süresince yanımda olan sevgili annem Aysun IŞIK’a teşekkürü borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	ii
TEZ ONAY SAYFASI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
GİRİŞ	1
1.TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE	4
1.1.Realizm.....	4
1.1.1.Realizm’in Ortaya Çıkışı.....	4
1.1.2.Realizm’in Varsayımları ve Türkiye	5
1.2.Jeopolitik Kavramı ve Jeopolitik Teoriler	14
1.3.Orta Büyüklükte Devlet Kavramı	16
1.4.Eksen Ülke Kavramı.....	21
1.5.Ulusal Güvenlik Kavramı.....	23
2.İKİ SAVAŞ ARASI DÖNEMDE TÜRKİYE.....	27
2.1.Birinci Dünya Savaşı ve Yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin Kurulması.....	27
2.2.Siyaset	30
2.2.1.Anadolu Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti	30
2.2.2.Cumhuriyet Halk Fırkasının Kuruluşu	30
2.2.3.Çok Partili Sisteme İlk Geçiş Denemesi: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası	31
2.2.4.Çok Partili Sisteme İkinci Geçiş Denemesi: Serbest Cumhuriyet Fırkası	32
3.ÇOK PARTİLİ SİSTEMLERE GEÇİŞ	34
3.1.İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye.....	34
3.1.1.Savaşın Başlama Nedenleri	34
3.1.2.İkinci Dünya Savaşı	35

3.1.3.Savaşın Sonu.....	36
3.1.4.Savaş Zamanında Türkiye'nin Dış Politikası: Savaş Dışı Kalma Politikası..	37
3.1.5.İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye Ekonomisi.....	38
3.2.Uluslararası Sistem: Soğuk Savaş Dönemi	41
3.2.1.Soğuk Savaş Döneminde Batı Bloku Sembolleri	43
3.2.2.Soğuk Savaş Döneminde Doğu Bloku Sembolleri	43
3.3.Türk Dış Politikası	44
3.3.1.Türkiye-SSCB İlişkileri	44
3.3.2.Türkiye-ABD İlişkileri.....	48
3.4.Türkiye Ekonomisi.....	51
3.5.Türkiye Siyaseti: Yeni Partilerin Kurulması	51
SONUÇ	53
KAYNAKÇA	56

KISALTMALAR LİSTESİ

AAET	:Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
AET	:Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	:Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
CHF	:Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	:Cumhuriyet Halk Partisi
DP	:Demokrat Parti
MKP	:Milli Kalkınma Partisi
NATO	:Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OBD	:Orta Büyüklükte Devlet
SSCB	:Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi

GİRİŞ

Dünya tarihi boyunca birçok sistem değişikliği oldu ve bu durum imparatorlukları ve günümüzde çok farklı açıdan etkiledi. 20. yüzyılın gelmesiyle birlikte kimsenin tahmin edemeyeceği gelişmeler yaşandı ve uluslararası sistem tamamen değişti. Bu değişimler 5 yüzyıldır varlığını sürdüren Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasına ve yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına yol açtı. Ancak gerek dünya da var olan önemli gelişmeler, gerek Türkiye Cumhuriyetin jeopolitik konumu ve diğer devletler açısından önemi Türkiye'de birçok gelişmesinin yaşanmasına neden oldu. 20. Yüzyılın ilk büyük savaşında Osmanlı İmparatorluğunun yıkılması ve Türkiye'nin kurulması dünya da dengeleri değiştirdi. Daha sonrasında ise İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Soğuk Savaş Döneminin başlaması ve uluslararası sistemin tamamen değişmesi ve Türkiye'nin jeopolitik önemi, Türk Siyasetinde değişmelere neden oldu. Bu değişimlerden en önemlisi tek partili sistemden çok partili sisteme geçilmesidir.

Bu tez üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım teorik ve kavramsal çerçevenin yer aldığı kısımdır. Bu kısımda teorik olarak Realizm teorisi ve Klasik Jeopolitik teoriler, kavramsal olarak ise Orta Büyüklükte Devlet kavramı, Eksen Ülke kavramı ve Ulusal Güvenlik kavramına yer verilmiştir. Realizm teorisi kısmında teorinin nereden ve ne zaman ortaya çıktığına yer verildikten sonra, teorinin varsayımları incelenmiş ve bu varsayımların Türkiye'ye etkisi örneklerle birlikte açıklanmıştır. Jeopolitik teoriler kısmında Jeopolitik kavramı açıklandıktan sonra klasik jeopolitik teoriler olan Kara Hakimiyeti Teorisi, Deniz Hakimiyeti Teorisi ve Kenar Kuşak Hakimiyeti Teorisi incelenmiş ve Kenar Kuşak Hakimiyeti teorisinin ABD dış politikasına ve dolayısıyla Türkiye'ye nasıl etki ettiğine yer verilmiştir. Orta Büyüklükte Devlet kavramı kısmında Küçük Devlet, Büyük Devlet ve Orta Büyüklükte Devlet kavramları tanımlandıktan sonra Türkiye'nin hem Soğuk Savaş Döneminde hem de Soğuk Savaş döneminde Orta Büyüklükte Devlet olduğu belirtilmiş ve örneklerle birlikte açıklanmıştır. Eksen Ülke kavramı kısmında Eksen Ülke kavramı tanımlanmış, bu kavramın ABD dış politikası için vazgeçilmez olduğu

belirtilmiş ve hem Soğuk Savaş Döneminde hem de Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye'nin Eksen Ülke rolü ortaya koyulmuştur. Ulusal Güvenlik kavramı kısmında ise Ulusal Güvenlik kavramı tanımlanmış ve ABD'nin Ulusal Güvenlik sorunları ve Türkiye'nin Ulusal Güvenlik sorunlarına yer verildikten sonra bu iki ülkenin Soğuk Savaş Döneminde nasıl ittifak olduğuna yer verilmiştir.

İkinci Kısım, Milli Mücadele Döneminden İkinci Dünya Savaşı'na giden süreçte Türkiye'nin iç siyasetinin yer verilen kısmıdır. Bu kısımda kurulan ilk siyasi parti Cumhuriyet Halk Fırkası ve beraberinde çok partili sisteme geçmek için kurulan ancak sonrasında başarısız olunan Terakkiperver Cumhuriyet Halk Fırkasının ve Serbest Cumhuriyet Fırkasının yer aldığı kısımdır.

Üçüncü Kısım, Türkiye'nin Çok Partili Sisteme Geçiş sürecini anlatan kısımdır. Bu kısımda beş ana başlık vardır. Birinci olarak İkinci Dünya Savaşı'na yer verilmiştir. Bu bölüm savaşın nedenlerinin, gelişiminin ve sonunun anlatıldığı; bunun beraberinde Türkiye'nin savaş dışı kalma politikasını gerçekleştirmek için uyguladığı dış politikalara ve ekonomi politikalara yer verilmiştir. İkinci olarak Soğuk Savaş Dönemi'ne yer verilmiştir. Bu bölümde Soğuk Savaş Döneminin başlaması ve tarafların sembollerine yer verildiği kısımdır. Üçüncü olarak İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesinden sonra başlayan Soğuk Savaş Dönemi'nde Türkiye'nin dış politikasına yer verilmiştir. Bu bölümde Türkiye-SSCB ilişkileri ve Türkiye-ABD ilişkilerine yer verilmiştir. Dördüncü olarak İkinci Dünya Savaşı zamanında uygulanan ekonomi politikalarının savaş sonrasına nasıl etki ettiğine yer verilmiştir. Beşinci ve son olarak ise Soğuk Savaş Döneminde demokrasi içerisinde hareket etmek isteyen Türkiye'de kurulan yeni siyasi partilere yer verilmiştir.

Bu tezde metodolojik yöntem olarak Nitel Araştırma Yöntemi kullanılacaktır. Bunun sebebi bu araştırmada detaylı, ayrıntılı bilgiye ulaşmak istenmesidir. Bu kapsamda tez de Nitel Araştırma Yöntemlerinden biri olan dokümanların, yazılı kaynakların incelenmesi yöntemi kullanılacaktır. Bu yöntem sayesinde yerli ve yabancı yazılı kaynaklar, çeşitli arşiv belgeleri, ulusal ve uluslararası dergilerde yayımlanmış makaleler, konuyla bağlantılı yazılmış tezler ve

ansiklopediler incelenecektir. Bu araştırma yöntemi sonrasında tezin sonucuna ulaşılacaktır.

1.TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.Realizm

1.1.1.Realizm'in Ortaya Çıkışı

Dünya siyasetinde 20. yüzyılın ilk yarısında iki büyük savaş yaşandı. Bu iki büyük savaştan birincisi Birinci Dünya Savaşı oldu. Birinci Dünya Savaşı dünyanın o güne kadar gördüğü en büyük savaş oldu ve savaş sonunda yüzyıllar süren Avrupa hegemonyası son buldu. Savaş sonrasında ABD başkanı tarafından 14 ilkeden oluşan Wilson İlkeleri yayınlandı. Bu ilkeler barışçıl ilkelerdi ve İdealizm teorisinin ortaya çıkmasına neden oldu. Wilson ilkelerinin İdealizm teorisine etki etmesi iki madde ile açıklanıyor. Birincisi dünya da barışı sağlamak için uluslararası bir örgütün kurulması gerektiğidir. Bu madde kapsamında Milletler Cemiyeti adında uluslararası bir örgüt kuruldu. Milletler Cemiyetinin amacı, dünya da barışı sağlamak ve savaşı engellemektir. Ancak 1939 yılında İkinci Dünya Savaşının başlamasıyla Milletler Cemiyeti amacını gerçekleştiremedi. İkincisi ise ulusların kendi kaderlerini tayin etme hakkıdır. Bu maddeye göre eğer uluslar kendi kaderlerini tayin ederlerse savaşmazlar ve dünya da barış hakim olur. Ancak 20. yüzyılda devletlerin bağımsızlığını kazanması, 20. yüzyılda ve günümüzde savaşın engellenmesine neden olmadı. Kısacası Wilson İlkelerinin yayınlanması İdealizmin ortaya çıkmasına neden oldu.

Birinci Dünya Savaşı sonrası ilk on yıl dünya siyasetinde barış hakimiyeti ve devletlerin ilişkilerini belirleyen barışçıl antlaşmalar yapıldı. Ancak 1929 yılında ABD borsasının çökmesi ve tüm dünyaya etkilemesi üzerine çıkan 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı; Avrupa'da Almanya ve İtalya ve Pasifik'te Japonya'nın yayılmacı hareketler sergilemesi; ve bu olaylar karşısında gelen İkinci Dünya Savaşı devletlerin uluslararası bir örgüt bünyesinde barışçıl bir yol izlemeyeceklerini gösterdi. Bu kapsamda İdealizmin İkinci Dünya Savaşı'nı önleyememesi nedeniyle, realist düşünürler savaşların nedenlerini açıklamaya yoğunlaştılar (Ateş, 2009, s. 17) ve 20. yüzyılın en önemli teorilerinden biri olan Realizm teorisi ortaya çıktı.

1.1.2.Realizm'in Varsayımları ve Türkiye

Realizmin birinci varsayımı, bir devletin ulusal çıkarı uluslararası siyasette devletin temel dış politika amacı ve devletin varoluş sebebidir (Çalış ve Özlük, 2007, s. 231). Yani devletlerin güç kapasiteleri ve diğer devletlerden çıkarları; çatışmaları ve buna bağlı olarak devletlerin davranışlarını belirler. Realizmin bu varsayımını Soğuk Savaş Dönemi ve buna bağlı olarak Türkiye-ABD ilişkileri üzerinden incelemek gerekir. 20. Yüzyılın ilk yarısında iki büyük savaş yaşandı ve ikinci büyük savaşın sonrasında Avrupa devletleri süper güç konumlarını kaybetti ve ABD ve SSCB süper güç olarak dünya siyasetinde meydana çıktı. ABD ve SSCB'nin güç mücadelesi verdiği bu döneme Soğuk Savaş Dönemi denir. Soğuk Savaş Dönemi, iki kutuplu sistemin hüküm sürdüğü; dünyanın Batı Bloku ve Doğu Bloku olarak ikiye ayrıldığı; uluslararası sistemi Batı Bloku lideri ABD ve Doğu Bloku lideri SSCB'nin belirlediği; diğer devletlerin hayatta kalması için bu devletlerden birinin tarafını tutması gerektiği; ve 1947 yılında Truman Doktrini ile başlayan ve 1991 yılında SSCB'nin yıkılmasıyla sona eren dönem olarak tanımlanır. Soğuk Savaş Döneminde ABD ve SSCB arasında geçen güç mücadelesini kazanmak için kendi güç kapasitelerine ve ulusal çıkarlarına göre hareket ettiler. Örneğin, SSCB Avrupa kıtasına egemen olmak için Türkiye'yi kendi himayesi altına almaya çalıştı ve Türkiye'den birtakım isteklerde bulundu. ABD ise kendi ulusal çıkarı için Truman Doktrinini ilan etti ve Türkiye'ye 100 milyon dolar yardım yaptı. ABD'nin buradaki amacı, SSCB'nin Avrupa'ya yayılmasını engellemek ve Ortadoğu bölgesine yakın olmaktır. Türkiye ise SSCB'den aldığı tehdit ve ABD'den aldığı yardımla birlikte kendi ulusal çıkarı için Batı Blokuna katıldı.

Realizmin ikinci varsayımı, uluslararası siyasette tek aktörün devlet olduğudur. Yani Soğuk Savaş döneminde kurulan Uluslararası Örgütler, Sivil Toplum Örgütleri, Çok-uluslu şirketler ve bireyler uluslararası siyasette kabul edilmez. Küba Füze Krizi olayı bu duruma örnek gösterilebilir. Küba Füze Krizi, nükleer silahlara sahip iki süper gücün Soğuk Savaş Döneminde ilk kez doğrudan karşı karşıya (Sander, 1996, s. 289) geldiği ilk krizdir. Krizin asıl nedeni ise iki süper

gücün karşılıklı olarak başka ülkelere Jüpiter Füzerini yerleştirmeleridir. ABD, SSCB'den gelecek herhangi bir saldırıya karşı 1959 yılında Türkiye'ye; SSCB ise ABD'den gelecek herhangi bir saldırıya karşı Küba'ya Jüpiter Füzerini yerleştirdi. ABD istihbarat birimlerinin Küba'ya yerleştirilen füzelerden haberdar olması sonucunda ABD, Küba'ya ekonomik abluka uygulamaya başladı. Küba'ya mal getiren gemilerin Küba sınırlarına girmesini engelledi. Sovyet gemilerine de uygulanan büyük bir gerginliğe yol açtı ve nükleer krizin eşliğine gelindi. Ancak iki ülkenin karşılıklı anlaşması sonucunda kriz çözüldü. Öncelikle SSCB başkanı Krusçev, ABD başkanı Kennedy'e mektup yolladı ve füzelerin Türkiye'den çekilmesini istedi ve Türkiye'yi işgal etmeyeceğini belirtti. Mektubun geldiği gün Amerikan U-2 gözlem uçağının Küba üzerinde düşürülmesi dünya siyasetinde yeni bir nükleer kriz yaratabilirdi. Ancak karşılıklı görüşmeler sonucunda SSCB, Küba'dan füzeleri çekecek ve ABD, Küba'ya müdahale etmeyecekti. Ayrıca gizli bir anlaşma olarak da ABD, çok yakın bir zamanda Türkiye'de bulunan Jüpiter füzelerini geri çekmeyi de kabul ettiğini beyan edecekti. (Oran, 2009, s. 683). Ayrıca ABD, Küba'ya uygulanan ablukanın kaldırılacağını belirtti. Jüpiter füzelerinin Türkiye'den kaldırılması, uluslararası siyasette tek aktörün devlet olduğu varsayımına örnektir. Bunun sebebi ABD'nin Türkiye'den kaldırdığı füzelerin kaldırılma biçimidir. Öncelikle Batı Blokunda Soğuk Savaş Döneminin askeri ayağını Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) temsil ediyordu. NATO, Soğuk Savaş Döneminde ABD öncülüğünde Kanada, İngiltere, Fransa, İtalya, Portekiz, Hollanda, Belçika, Lüksemburg, İzlanda, Danimarka ve Norveç tarafından Kuzey Atlantik Antlaşması'nın imzalanmasıyla kurulan askeri bir ittifaktır. NATO, SSCB'ye karşı kurulmuş bir askeri bir ittifaktır. Bu kapsamda NATO'nun en temel amacı, antlaşmayı imzalayan bir devlete herhangi bir SSCB saldırısı olursa topyekun hareket edilecektir. 1962 yılında ise NATO'nun üye sayısı 15'tir ve Türkiye'de bu ülkeler arasındadır. ABD'nin kendi ulusal çıkarına göre gizli bir maddeyle ve hiçbir NATO üyesine haber vermeden Jüpiter Füzerini Türkiye'den kaldırması, diğer ülkeler açısından güvensizliğe yol açtı. Bu durumda ABD yalnızca kendi çıkarlarına göre hareket etti ve uluslararası örgüt olan NATO'nun varlığını yok saydı.

Realizmin üçüncü varsayımı, devletler kendi içlerindeki hareketlerine göre değil dış etkilere karşı hareket ederler. Soğuk Savaş Döneminde ABD dış etkilere göre hareket etti. İlk olarak Soğuk Savaş Döneminin başında Truman Doktrinini ilan etti ve bu doktrinle beraber Türkiye'ye 100 milyon dolar, Yunanistan'a 300 milyon dolar askeri yardım sağlandı. ABD'nin buradaki amacı, Türkiye ve Yunanistan'ın ve bu bağlamda Avrupa kıtasının SSCB himayesi altına girmesini engellemektir. Görüldüğü üzere SSCB'nin yayılcı hareketleri ABD'nin dış etkilere karşı hareket ettiğini gösterir. İkinci örnek ABD'nin Süveyş Krizi sonrası Ortadoğu Bölgesinde Eisenhower Doktrinini ilan etmesidir. Ortadoğu Bölgesi, insanlık tarihinden günümüze farklı uygarlıkların yaşadığı, farklı kültürlerin birleştiği ve ayrıldığı, gelişmiş ülkelerle geri kalmış ülkelerin görülebileceği, geçmişten günümüze sürekli çatışmaların ve uyuşmazlıkların olduğu, dünyanın enerji kalbi (Özdem, 2016, s. 1) olarak tanımlanır. Ortadoğu'nun tarihsel geçmişi incelendiğinde ise büyük güçlerin güç mücadelesinde bulunduğu bölge olduğu görülür. Öncelikle bölge Osmanlı Devleti'ne aittir. Ancak Avrupa devletlerinin sömürge arayışı içinde olmaları bölgeye olan ilgilerini arttırmış ve 1. Dünya Savaşı sonrası bölge İngiltere'nin faaliyetlerini gerçekleştirdiği bir yer olmuştur. 2. Dünya Savaşından sonra ise İngiltere'nin bölgede gücü azalmış ve bölgenin kontrolü Süveyş Krizinden sonra ABD'ye geçmiştir. Süveyş Krizi, Mısır başkanı Cemal Abdünnasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi üzerine ortaya çıkmış bir krizdir. Kriz Abdünnasır'ın bu hareketi batı dünyasında ve İsrail'de tepki çekti ve 29 Ekim 1956 tarihinde İsrail, Mısır'a saldırdı. Ardından İngiltere ve Fransa'nın Süveyş Kanalı'na asker çıkarmasıyla birlikte bölgede savaş başladı. Ancak ABD ve SSCB'nin Mısır'ın yanında olmaları neticesinde kriz çözüldü. Kriz sonrasında ise Batı Dünyasının itibarı, Ortadoğu Bölgesinde sarsıldı. Bu durum karşısında SSCB, Ortadoğu Bölgesinde kendi nüfuzunu kurmak istedi. Ortadoğu Bölgesinde SSCB nüfuzunun artması, Batı güçlerini rahatsız etti ve bu durum karşısında ABD başkanı Dwight D. Eisenhower, Eisenhower Doktrinini ilan etti. Eisenhower Doktrinin ilan edilmesiyle beraber Ortadoğu'da İngiltere hakimiyeti son buldu ve ABD hakimiyeti başladı. Eisenhower Doktrininin amacı, kendi bağımsızlığını sürdürmek isteyen Ortadoğu

lkelerine ekonomik ve eğer isterlerse askeri yardım yapmaktır. Ayrıca doktrinle beraber ABD, Oradoğu’da gerekli gördüğü yerleri müdahale edebileceğini ortaya koydu. Afganistan, Fas, Irak, İsrail, İran, Libya, Lübnan, Pakistan, Türkiye ve Yunanistan doktrini kabul ettiğini (etinkaya, 2019, s. 9) belirtse de, Mısır, Suriye ve Ürdün kabul etmemiştir. Doktrin, Truman Doktriniyle ilan edilen evreleme Politikasının Ortadoğu’ya uzantısı olarak nitelendirilir. Sonuç olarak bu doktrinle beraber Soğuk Savaş Ortadoğu’ya uzanmıştır. Görüldüğü zere Süveyş Krizi’nin yaşanması ve kriz sonrası Mısır ve Suriye’nin SSCB’ye yayılması ABD’nin dış etkilere karşı hareket ettiğini gösterir. nc rnek ise Yumuşama Döneminin başlaması ve sona ermesidir. Yumuşama dönemi, İki kutuplu dünyayı bir nükleer savaşın eşiğine getiren Küba Bunalımının barışıl yollarla çözüme kavuşmasıyla (cal, 2017, s. 175) ABD ve SSCB’nin dış politikasında yumuşama politikasını benimsediği bir dönemdir. Yumuşama Döneminin asıl amacı nükleer güce sahip olan iki gücün nükleer silahları kullanmasını engellemektir. Nükleer silahların kullanılmasını engellemek için iki ülke arasında antlaşmalar imzalandı. Yumuşama Dönemi, 1979 yılında sona erdi ve iki ülke yeniden politika değişikliğine gitti. Bu politika değişikliğinin birinci sebebi İran İslam Devrimiyle beraber İran’da hükümet ve sosyal değişimin olması ve ABD’nin Ortadoğu’da önemli mttetfiki olan İran’ı kaybetmesidir. İkinci sebebi ise SSCB’nin Afganistan’ı işgaliyle beraber ABD, Afganistan’a silah yardımı yapmaya başladı ve bu durum Yumuşama Döneminin sona erdirdi ve iki ülke arasında yeniden sert Soğuk Savaş Döneminin başladı. Görüldüğü zere Küba Füze Krizi sonrası Soğuk Savaş Döneminde Yumuşama Döneminin geçilmesi ve İran’da meydana gelen İslam Devrimi ve SSCB’nin Afganistan’ı işgali gibi dış etkiler ABD’nin politikalarında değişime yol açtı.

Soğuk Savaş Döneminde Türkiye’de dış etkilere karşı hareket etmiştir. İlk olarak İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye’nin SSCB’den tehdit algılaması; ABD’den ise ekonomik ve askeri yardım alması Türkiye’nin Batı ittifakı içerisinde yer almasına neden olmuştur ve Türkiye bu kapsamda Soğuk Savaş döneminde ABD ekseninde hareket etmiştir. Bu durum birkaç örnek ile açıklanabilir. Birinci rnek Türkiye’nin 1952 yılında Batı ittifakı tarafından SSCB’ye karşı kurulan NATO’ya

üye olmasıdır. Türkiye'nin NATO'ya üye olmasıyla birlikte NATO, güney sınırlarına ulaştı ve SSCB'nin sınırına yerleşti. İkinci örnek Bandung Konferansında Türkiye'nin ABD'nin çıkarlarını savunmasıdır. Bandung Konferansı, İkinci Dünya Savaşından sonra sömürgelerin bağımsızlığını kazanmasıyla ortaya çıkan; öncelikli amaç olarak ekonomik kalkınmayı hedefleyen devletlerin Nisan 1955 tarihinde Endonezya'da bir araya geldikleri konferanstır. Konferans'ın amacı, bağımsızlıklarını yeni kazanan Afrika ve Asya ülkelerinin, ABD ve SSCB gibi iki büyük nükleer güce sahip ülkeler karşısında bağımsızlıklarını ve varlıklarını korumak için bir dayanışma ve birlik sağlamaktır. (Armaoğlu, 2019, s. 624; Murat, 2018, s. 368; Aktaran Özgöker ve Mert, 2020, s. 127). Konferansa 29 devlet katıldı ve konferans sonucunda 24 devlet ekonomik ve kültürel işbirliğini kabul etti. Konferans sonucunda Soğuk Savaş Döneminde Yeni bir hareket ortaya çıktı. Bu yeni hareket, Soğuk Savaş Döneminde ne Batı ittifakı içerisinde yer alan, ne de Doğu ittifakı içerisinde yer alan Bağlantısızlık hareketidir. Bağlantısızlar Soğuk Savaş Döneminde üçüncü dünya ülkeleridir ve amaçları herhangi bir bloka katılmamaktır. Bandung Konferansına Türkiye Delegasyonu Başkanı Fatih Rüştü Zorlu'da katıldı. Zorlu konferansta Doğu Blokuna katılmanın tehlikeli olduğunu öne sürdü. Görüldüğü üzere Türkiye hem NATO'ya üye olarak, hem de Bandung konferansında Bağlantısız ülkelerin SSCB eksenine girmesini engellemeye çalışarak ABD'nin eksenin de hareket ettiğini gösterdi. Türkiye'nin dış etkilere göre hareket ettiğini gösteren ikinci örnek, 1962 yılından sonra Yumuşama Döneminin başlaması ve ABD-Türkiye ilişkilerinde var olan sorunlardır. Küba Füze Krizinin ABD-SSCB arasında barışçıl yollarla çözülmesi Soğuk Savaş Döneminde Yumuşama Dönemini başlattı. Ancak krizin çözülmesinde ABD'nin Türkiye'ye yerleştirdiği füzeleri kaldırması ve füzeleri kaldırırken gizli bir maddeyle kaldırması hiçbir NATO üyesine bilgi vermemesi tüm NATO üyelerini tedirgin etti. Türkiye ise ABD'nin kendi çıkarları için aldığı kararlarının Türkiye'nin varlığını tehlikeye düşürebileceğinin farkına vardı. Bu durum Türkiye-ABD ilişkilerinin bozulmaya başladığı ilk örnektir. Türkiye-ABD ilişkilerinin asıl bozulduğu olay ise Johnson Mektubu Krizi'dir. 1950'lerden itibaren Kıbrıs'ta, Kıbrıslı Türkler ile Rumlar

arasında çatışmalar başladı ve Rumlar, Kıbrıs Türklerine saldırıya geçti. Türkiye ise Kıbrıs'a çıkartma yapma kararı aldı. Ancak ABD Dışışleri Bakanı Lyndon Johnson'ın mektubu Türk Dış Politikasında dönüşüm yarattı. Mektup, Türkiye'nin herhangi bir Kıbrıs çıkartmasında ABD silahlarını kullanamayacağını belirtiyordu. Bu saatten sonra Türkiye dış politika da ABD'ye güvenemeyeceğini ve yine dış politika da yalnız olduğunu gördü. 1965 yılında başlayan Türkiye-ABD ilişkilerindeki gerginlik 1980 yılına kadar devam etti. Bu on beş sene içerisinde Türkiye'nin Dış Politikası, genellikle ABD'ye karşı ve bağımsızlığını İkinci Dünya Savaşı sonrası elde etmiş ülkelerle ilişkilerin ilerlediği, diğer taraftan ise Sovyetler ile ilişkilen düzeltildiği ve en yüksek seviyeye geldiği bir dönem olmuştur (İlyas, 2015, s. 168; Aktaran Köse, 2019). Görüldüğü üzere Türkiye-ABD ilişkilerinin bozulması Türkiye'yi bağımsızlığını kazanan yeni devletlerle ve SSCB'ye yakınlaştırmıştır. Soğuk Savaş Dönemi başladığı zaman SSCB ve Türkiye ilişkileri son derece gergin; ve Türkiye SSCB'nin rakibi ABD ile ittifak halindedir. O dönemin SSCB Başkanı Josef Stalin'in Türkiye'den talep ettiği topraklar ilişkileri gergin hale getirdi. Ancak Josef Stalin'in 1953 yılında ölümü ve Nikita Krusçev'in yeni başkan olmasıyla beraber Sovyet Hükümeti Doğu Anadolu bölgesinde bulunan Kars ve Ardahan üzerindeki taleplerinden vazgeçtiklerini ve Türk toprakları üzerinde herhangi bir isteklerinin ve iddialarının bulunmadığı kabul etti. (Hale, 2003, s. 123). Bu gelişme her ne kadar ilişkilerin iyileşmesi adına önemli bir adımsa da Türk Hükümeti bu duruma karşılık verdi ve Batı Bloğu ittifakına bağlı kalınmaya devam edildi. 1960 yılından sonra olan Türkiye-ABD ilişkilerinde ki ayrışmalar Türkiye'nin SSCB ile ilişkilerinin yakınlaşmasına neden oldu. Öncelikle, iki ülke arasında üst düzey ziyaretler başladı ve bu ziyaretler iki önemli antlaşma ve ekonomik gelişmelerle devam etti. 1972 yılında iki ülke arasında İyi Komşuluk İlkeleri Bildirgesi imzalandı. Bu Bildirgeyle beraber iki tarafta barış içerisinde yaşayacak, birbirlerinin egemenliğine, içişlerine, toprak bütünlüğüne, saygı gösterecektir. İki ülke arasında 1978 yılına gelindiğinde ise Türkiye Hükümetinin SSCB'yi ziyaretinden sonra iki ülke arasında üç önemli belge imzalandı. Birincisi, siyasal belge; ikincisi kültür protokolü; ve üçüncüsü Karadeniz'de Kıta Sahaneliğinin

Sınırlandırılması Antlaşmasıydı. İki ülke arasında Ekonomik ilişkiler de ABD'den gelen kredilerin yeterli olmamasıyla başladı. 1967 yılından itibaren SSCB'den gelen krediler ve yardımlar Türkiye tarafından kabul olmaya başladı. 25 Mart 1967 tarihinde imzalanan Ekonomik ve Teknolojik İşbirliği Antlaşması Türkiye'de 7 sanayi etkinlik alanının kuruluşuna temel sağlıyordu. (Oran, 2009, s. 782). Daha sonrasında ise 9 Haziran 1975'te yeni bir Ekonomik-Teknolojik İşbirliği Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmayla beraber SSCB, Türkiye'ye 700.000.000 dolar sanayi yatırımı yaptı. İki ülke arasında ilişkiler SSCB'nin Afganistan'ı işgaliyle yeniden bozuldu ve Türkiye, ABD ile ilişkilerini yeniden inşa etti. Türkiye'nin dış etkilere göre hareket ettiğini gösteren üçüncü ve son örnek ise 12 Eylül 1980 darbesi ile birlikte Türkiye-Avrupa Topluluğu ilişkilerinin askıya alınması ve Türkiye'nin ABD'ye yeniden yakınlaşmasıdır. 2. Dünya Savaşından sonra ulus-devletin ve milliyetçilik akımının yükselmesi ve Soğuk Savaş Döneminin başlaması düşünürlere Avrupa Bütünleşmesi fikrini getirdi. Bütünleşmenin ilk hazırlıklarını ekonomik olarak Marshall Planı ile kurulan Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, askeri olarak kurulan Batı Avrupa Birliği ve siyasi olarak kurulan Avrupa Konseyi oluşturdu. Ancak Avrupa Bütünleşmesinin asıl ortaya çıkışı ulus-üstü bir yapının kurulmasıyla başladı. İlk olarak Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman, Schuman Bildirisini yayınladı ve kömür-çelik sektörünün yönetiminin ulus-üstü bir yapı tarafından yönetilmesini bildirdi. Daha sonrasında ise 18 Nisan 1951 tarihinde Paris'te Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İtalya ve Lüksemburg Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında (Baykal ve Göçmen, 2016, s. 94) Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Antlaşması (AKÇT) imzalandı. Böylece Avrupa Bütünleşmesinin ilk adımı atılmış oldu. İkinci adım ise 1957 yılında Roma Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'nin kurulması ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) Antlaşması'nın imzalanmasıdır. AKÇT'yi imzalayan 6 devlet ekonomik olarak diğer sektörlerinde ulus-üstü bir yapıyla yönetilmesini istemesiyle Roma Antlaşması'nı imzaladı ve Avrupa Ekonomik Topluluğu kuruldu. AET'nin amacı, üye ülkelerin yaşam standartlarının en üst düzeye çıkarılması amacıyla ortak pazarın kurulması ve üye ülkelerin ekonomik politikalarının uzun

vadede birbirine uyumunu sağlamak ve bu çerçevede yayılma gerçekleştirilmesidir (İlhan ve Kır  , 2010, s. 193; Karluk, 1996, s. 46-47). AET'nin kurulmasıyla beraber ekonomik bütünleşmenin ilk adımı atıldı. AAET ise yine AK  T'yi imzalayan 6 devletin nükleer sanayinin hızlıca kurulması ve büyümesi için gerekli koşulları yaratarak yaşam standardını arttırmaya ve diğer ülkelerle ticari değişimleri geliştirmeye katkı yapmayı (Baykal ve Göçmen, 2016, s. 101) ama  lamasıyla imzalanan bir antlaşmadır. Roma Antlaşması ve AAET Antlaşması AK  T Antlaşmasını imzalayan 6 devlet tarafından 25 Mart 1957'de imzalandı. 1965 yılında ise Füzyon Antlaşması imzalanarak AK  T, AET ve AAET birleştirildi. Türkiye'nin Avrupa Topluluğu ile ilişkisi, Türkiye'nin Topluluğa 31 Temmuz 1959'da Ortaklık Başvurusu ile başladı. Avrupa Topluluğu başvuruyu kabul etti ve yapılan incelemeler sonucunda Ortaklık için müzakereler başladı. Müzakereler 4 yıl sürdü ve 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara Antlaşması imzalandı. Ankara Antlaşması Hazırlık Dönemi, Geçiş Dönemi ve son dönem olarak 3'e ayrılır. Hazırlık Dönemin de Türkiye'nin ekonomisi güçlendirilecektir. Geçiş Döneminde Katma Protokol imzalanacak ve taraflar karşılıklı ve dengeli yükümlülükler ilkelerine dayanarak, sanayi ürünleri ticaretinde Gümrük Birliği'nin kurulmasını hedeflemişlerdir (Uysal, 2001, s. 143). Son Dönemde ise Gümrük Birliği sağlanır ve taraflar arasında ekonomik politikalar güçlendirilir. Ankara Antlaşmasından sonra 1 Ocak 1973 tarihinde Katma Protokol yürürlüğe girdi. Daha sonrasında ise Türkiye, ekonomik durumundan dolayı ilişkileri askıya aldı. Ancak 12 Eylül 1980 darbesinin¹ gerçekleşmesi ve Türkiye'de uygulanan insan hakları ihlalleri sonucunda Avrupa Topluluğu ilişkileri askıya aldı. Avrupa Parlamentosu, 22 Ocak 1982 tarihinde Türkiye ile ilişkilerini bazı ceza ve tutuklamalar sebebiyle Türkiye-AET Anlaşmasını Türkiye'de genel seçimlerin yapılmasına ve yeni parlamentonun teşkil edilmesine kadar (  zcan, 2000, s. 89) dondurdu. 1960 yılından itibaren Türkiye-Avrupa Topluluğu ilişkilerinin başlaması

¹12 Eylül 1980 darbesi silahlı kuvvetlerin yönetimine karşı koyduğu bir darbedir. Darbenin amacı, ülkenin milli bütünlük ve beraberliğini korumak, i   savaşı önlemek, devlet yönetimini yeniden ve daha iyi bir şekilde inşa etmek ve demokratik düzenin yeniden sağlanmasıdır. Darbe sonrasında 1982 yılında Kenan Evren Cumhurbaşkanı oldu ve kurulacak yeni hükümetin Başbakanı ise 1983 yılında Turgut   zal oldu.

ve yine Türkiye-ABD ilişkilerinin bozulması; ve 1980 darbesiyle beraber Türkiye-Avrupa Topluluğu ilişkilerinin bozulması, Türkiye-ABD ilişkilerinin yeniden iyi seviyeye ulaşmasına neden oldu. 1979 tarihinde İran İslam Devriminin gerçekleşmesi ve SSCB'nin Afganistan'ı işgali Türkiye'nin jeopolitik önemini ABD için arttırdı. 1980 darbesiyle beraber Batı ittifakı içerisinde yalnız kalan Türkiye ise ABD ile iyi ilişkiler içerisine girdi. Darbe gerçekleşmeden önce Türkiye, ABD'nin Türkiye'de bulunan üslerinin kullanılmasına izin vermemiş, Çevik Kuvvet'in Türkiye'ye yerleştirilmesine karşı çıkmış ve Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına geri dönmesine vetosunu kullanmıştı. (Oran, 2012, s. 38) ve İran İslam Devrimi gerçekleşince İran'da ki yeni rejimi tanıdı. Ancak 12 Eylül askeri darbesi gerçekleşince ABD'nin bütün isteklerini yerine getirdi. Görüldüğü üzere 12 Eylül döneminde Türkiye'de uygulanan insan hakları ihlalleri, demokrasi açıkları Türkiye'nin Avrupa Topluluğu içerisinde yalnız kalmasına neden oldu ve Türkiye'yi ABD'ye yakınlaştırdı.

Realizmin dördüncü varsayımı, uluslararası sistemin anarşik bir yapıda olması ve buna bağlı olarak her devletin kendi güvenliğini sağlaması için kendi ulusal çıkarına göre hareket etmesidir. Örneğin Soğuk Savaş Döneminin başında Türkiye, SSCB'den tehdit algıladığı için kendi ulusal çıkarına göre hareket etmiş ve batı ittifakında yer almıştır.

Realizmin beşinci varsayımı bir devletin sahip olduğu ulusal güçtür. Bu ulusal gücün en önemli unsuru ülkenin jeopolitik konumudur. Türkiye Soğuk Savaş Döneminde jeopolitik konumu nedeniyle hem Batı Bloğu hem de Doğu Bloğu açısından stratejik anlamda önemli bir ülke olarak görülmüştür (Erol ve Keyik, 2019, s. 28). Türkiye'nin Batı Bloku için önemi hem SSCB ile hem de Ortadoğu Bölgesi ile sınırdış olmasıdır. Soğuk Savaş Döneminin başında SSCB'nin Türkiye'yi tehdit etmesi üzerine ABD, Türkiye'ye destek verdi ve Türkiye Batı Bloku içerisinde yer aldı. Böylece ABD Soğuk Savaş Döneminde Türkiye'ye birçok askeri üs kurdu ve Ortadoğu Bölgesindeki amaçlarını gerçekleştirdi. Türkiye'nin Doğu Bloku için önemi ise Avrupa kıtasına açılan kapı olması ve Boğazların varlığıdır. SSCB,

Komünizmi Avrupa da yaymak, Türk Boğazlarını kendi hakimiyeti altına almak ve Boğazlar üzerinden Akdeniz’e inmek istedi.

1.2.Jeopolitik Kavramı ve Jeopolitik Teoriler

Bir devletin en önemli varoluş mücadelesi kendi egemenliğini ve kendi güvenliğini sağlamaktır. Devletin kendi egemenliğini ve kendi güvenliğini sağlaması için güce ihtiyacı vardır. Gücün sağlanması için de devlet, kendi çıkarlarını korumak zorundadır. Bu çıkar hesaplamaları, devletin var olduğu, üzerinde yaşadığı konuma, yerin coğrafi özelliklerine ve komşu devletlere göre (Keküllüoğlu ve Valiyeva, 2022, s. 43) şekillenir. Bu nokta da Uluslararası İlişkiler literatüründe bir kavram olan Jeopolitik kavramı karşımıza çıkar. İşcan (2004, s. 52) Jeopolitik kavramını, dünya siyasi coğrafyasını inceleyerek, dünya, bölge ve ülke faktörlerine göre ülkelerin güç ve politik düzeyde hareketlerini araştıran bir bilim dalı olarak tanımlamıştır. Jeopolitiğin iki adet unsuru mevcuttur. Bu unsurlar değişen unsurlar ve değişmeyen unsurlardır. Değişmeyen unsurlar devletin coğrafi konumu ifade ederken, değişen unsurlar devletin “askeri, siyasi, iktisadi, sosyokültürel, bilimsel ve teknolojik gibi yapılarıdır (Daban, 2017, s. 31). Değişen unsurlar, devletlerin birbirleriyle olan diplomatik ilişkilerine göre değişiklik gösterir.

Jeopolitik kavramı geliştikçe, Jeopolitik Teoriler ortaya çıktı. Bu teoriler Kara Hakimiyeti Teorisi, Deniz Hakimiyeti Teorisi ve Kenar Kuşak Hakimiyeti Teorisidir. Bu teoriler Jeopolitik kavramının en geniş ve en ünlü teorileridir.

Kara Hakimiyeti Teorisi, İngiliz politikacı Harford J. Mackinder tarafından açıklanan bir jeopolitik teoridir. Mackinder, 1904 yılında yazdığı “Tarihin Coğrafi Mihveri” adlı kitapta dünya adasını belirledi. Dünya adasının kara olduğunu öne süren Mackinder, bu dünya adasını Avrupa, Asya ve Afrika olarak belirledi. Mackinder, 1919 yılında yazdığı “Demokratik İdealler ve Hakikat” adlı kitabında “Tarihin Coğrafi Mihveri”nden yola çıkarak merkez bölgesini belirledi. Merkez bölgesi ise Avrupa’nın kuzey kısımları olarak belirlendi. Mackinder’a göre Avrupa’nın kuzey kısımları olan merkez bölgesini kontrol eden dünyayı kontrol eder. Yani Mackinder’ın Kara Hakimiyet Teorisi’nin anlamı Doğu Avrupa’ya hakimiyet

kılan bir ülke merkez bölgesini; Merkez bölgesinde hakimiyet kılan ülke, dünya adasını; Dünya adasında hakimiyet kılan ülke dünyayı kontrol eder (Bilge, 1958, s. 160). Soğuk Savaş Döneminde Doğu Avrupa'nın kontrolü SSCB'de iken, 1991 yılında SSCB'nin yıkılması ve beraberinde gelen Doğu Avrupa lkelerinin bağımsızlığını ilan etmesi ve NATO'ya ye olmaları günümüzde bu durumu değiştirmiştir. Günümüzde Doğu Avrupa zerindeki mücadele hala devam etmektedir.

Deniz Hakimiyeti Teorisi, Alfred Thayer Mahan tarafından açıklanan bir jeopolitik teoridir. Mahan, 1890 yılında “Deniz Gücünün Tarih zerine Etkisi” adında bir kitap yayınladı ve kitapta denizlerin ve okyanusların dünya üzerindeki önemini vurguladı. Duman (2021, s. 81) Mahan'ın görüşünü şu şekilde açıkladı: Eğer bir ülke dünya üzerinde diğer ülkeler içinde egemenlik ya da hakimiyet kurmak istiyorsa bunun tek yolunun okyanus ve denizler üzerinde güçlü bir konumda olmalıdır. Yani denize kıyıdaş olan ve deniz yollarına hakim olan bir ülke dünya laşımını kontrol eder ve dünya hakimiyetini elinde bulundurur. Mahan ayrıca bir ülkenin dünya hakimiyetini elinde bulundurması için kara gücünü değil, deniz gücünü elinde bulundurması gerektiğini savundu.

Kenar Kuşak Hakimiyeti Teorisi, Nicholas J. Spykman tarafından açıklanan bir jeopolitik teoridir. Spykman, devletlerin coğrafi konumlarının, devletlerin politikalarının etkisine dikkat çekmek amacıyla 1938 yılında “Coğrafya ve Dış Politika” adlı eser yayınladı. Ardından ABD'nin güvenlik çıkarları için 1942 yılında “Dünya Siyasetinde Amerika'nın Stratejisi” adında çalışma yayınladı. Bu alışma tamamen ABD'nin çıkarları doğrultusundadır. Bu ereve de Spykman, ABD'nin Avrasya Kalpgahı'nı sınırlandırması için Avrupa, Doğu Asya, Ortadoğu ve Pasifik bölgelerinin denize kıyıdaş olan kenar ülkelerini kontrol edebilmesi tezini ortaya çıkarmıştır. (Taban, 2013, s. 25). Spykman'ın Kenar Kuşak Hakimiyeti Teorisi, Soğuk Savaş Döneminde etkisini gösterdi ve ABD'nin güvenliğinin ve çıkarlarının temeli bu teoriye göre inşa edildi. Bu duruma verilecek birinci rnek ABD'nin evreleme Politikasını uygulamasıdır. Yani evreleme Politikasının temeli Kenar

Kuşak Hakimiyeti Teorisine dayalıdır. ABD, Çevreleme Politikasıyla beraber Türkiye'ye ve Yunanistan'a askeri yardım yaptı ve SSCB'nin Avrupa'ya ve Ortadoğu bölgesine yayılmasını engelledi. Ayrıca, ABD'nin uluslararası örgütler kurması ve çeşitli bölgesel paktların kurulmasına öncülük etmesi Çevreleme Politikasına örnektir. ABD, Çevreleme Politikası çerçevesinde NATO ile Norveç'ten Türkiye'ye uzanan, CENTO ile Türkiye'den Pakistan'a uzanan ve SEATO ile Pakistan'dan kuzeyde Filipinler ile güneyde Yeni Zelanda'ya uzanan (Davutoğlu, 2001, s. 109) stratejik bir yaklaşım benimsedi. Çevreleme Politikasının mimarı Spykman'ın Kenar Kuşak Hakimiyeti teorisinin açıklanması Soğuk Savaş Dönemi'nde ABD-Türkiye ilişkilerini anlamamıza yardımcı olacaktır. Bu duruma verilecek ikinci örnek Soğuk Savaş Döneminde Rusya'ya karşı Marshall Planıyla Almanya'yı desteklemesidir. ABD, Marshall yardımları ile Almanya ekonomisini ayağa kaldırmak ve kendi askeri üslerini Almanya'ya mevzilendirmek (İrfan ve Öztürk, 2021, s. 24) gibi bir politika uygulayarak SSCB'nin Almanya'da tek başına olmasını engelledi.

1.3.Orta Büyüklükte Devlet Kavramı

Devletler; siyasi, ekonomik ve askeri kapasitelerine göre üç gruba ayrılır: Büyük Devlet, Orta Büyüklükte Devlet ve Küçük Devlet. Büyük Devlet, bir devletin ekonomik gücü, askeri gücü, dış politikasıyla, teknolojik gelişmeleriyle ve bulunduğu coğrafya neticesinde var olan doğal kaynaklarıyla küresel hegemonyaya hükmetmesidir. Birinci Dünya Savaşı öncesi büyük güçte devletler İngiltere, Fransa, Almanya iken, Soğuk Savaş Döneminde büyük güçte devletler Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'dir. Günümüzde ise bu devletler ekonomik ve askeri gücüyle ABD, ekonomik gücüyle Çin, doğal kaynaklarıyla Rusya Federasyonu, teknolojik gelişmeleriyle Japonya, sanayi gelişmeleriyle Almanya ve insan hakları, hukukun üstünlüğü bağlamında İngiltere ve Fransa'dır.

Küçük Devlet, ekonomik ve askeri olarak zayıf olan, küresel sisteme hükmedemeyen devlet olarak tanımlanır.

Orta Büyüklükte Devlet (OBD) ise küresel politikayı etkileyemeyen ama bölgesel politikayı etkileyen, büyük güçte devletlerin zorlamaları karşısında başka büyük güçte devletlerle ittifak oluşturan, nüfusu yüksek devletler olarak tanımlanır. Türkiye, Soğuk Savaş Döneminde ve Soğuk Savaş Sonrası Dönemde bulunduğu konum neticesinde OBD kategorisine girer.

Türkiye'nin OBD olması beş boyutta incelenecektir. Birinci boyut, büyük bir güç karşısında başka büyük bir güçle ittifak oluşturmastır. İkinci Dünya Savaşı Sonrası dönemde sistem iki kutuplu sistem olarak ikiye ayrıldı ve ABD ve SSCB hegemonik güç olarak ortaya çıktı. Bu dönemde Türkiye, ABD tarafını seçti. Bunun sebebi SSCB'nin Türkiye'den istekleridir. SSCB, Türkiye'den topraklar talep etti ve Boğazların hakimiyetini beraber savunmak istedi. Türkiye ise SSCB'den algıladığı tehdit sonucunda battı ittifakı olan ABD'nin yanında yer aldı. Türkiye'nin SSCB topraklarıyla sınırdas olması ABD için önemli bir ulusal çıkar oldu ve Soğuk Savaş Döneminde Türkiye, ABD ile iyi ilişkiler içerisine girdi. Türkiye, büyük güçte bir devletten algıladığı tehdit karşısında başka büyük güçte bir devlet ile ittifak oluşturdu. Türkiye'nin ABD ittifakı içerisinde yer alması Fransız düşünür Raymond Aron'un "Aron Paradigması" teorisiyle uyumludur. Aron Paradigması, iki kutuplu sistemde Küçük ya da Orta Büyüklükte bir Devletin bloklardan bağımsız politika yürütemeyeceğidir. Burada Küçük Devletin ve OBD'nin amacı toprak bütünlüğünü sağlamak ve devletin yıkılmasını engellemektir. Soğuk Savaş Döneminin başlangıcında Türkiye'nin toprak bütünlüğünün tehlike de olması Türkiye'yi ABD ittifakı içerisine dahil etmiştir. Bu durum Türkiye'nin OBD kategorisine girdiği bir durumdur. Soğuk Savaş Sonrası Dönem de ise ABD'nin tek başına dünya hakimiyetine sahip olması Türkiye'yi böyle bir durum içerisine sokmamıştır. Ancak Türkiye, jeopolitik ve jeostratejik öneminin azaldığını düşünmüş ve endişe duymuştur.

İkinci boyut, Türkiye'nin bölgesel politikayı etkilemesidir. Soğuk Savaş Döneminde Türkiye'nin ABD ittifakı içinde yer alması Türkiye'yi Ortadoğu bölgesinde önemli bir konuma getirdi. Öncelikle Ortadoğu bölgesini SSCB ittifakı

içerisine girmemesi için Bağdat Pakti² kuruldu ve Türkiye Ortadoğu bölgesinde önemli bir yere sahip oldu. Sonrasında ise ne ABD ittifakı içerisinde yer alan ne de SSCB ittifakı içerisinde yer alan Bağlantısızlar hareketinin düzenlediği Bandung Konferansında Türkiye, bu ülkelere öncülük yapmaya çalıştı. Türkiye'nin bu tavrı ABD'ye Bağımlı bir ülke olduğunun göstergesidir. Bağımlılık, Orta Büyüklükte bir Devletin ya da Küçük Devletin, uluslararası sistemi etkileyen Büyük Devletin istekleri doğrultusunda hareket etmesidir. Bu kavram için 1960 yılından sonra Bağımlılık Teorisi ortaya çıkmıştır. Bu teoriye göre gelişmiş ve gelişmemiş ülkeler arasında bağımlılık ilişkisi vardır. Teorinin gelişmesi için Galtung ve Wallerstein, Merkez Ülke, Yarı Çevre Ülke ve Çevre Ülke kavramlarını ortaya çıkardı. Merkez Ülke, gelişmiş bir ülkedir ve gelişmekte olan bir ülkenin gelişimini belirler. Çevre Ülke, Merkez Ülkeye hammadde sağlar. Yarı Çevre Ülke ise Merkez Ülke ve Çevre Ülke arasındaki bağlantıyı sağlar. Burada ABD Merkez Ülke konumundayken, Türkiye ise Yarı Çevre Ülke konumundadır. Türkiye'nin Bandung Konferansında Bağlantısız ülkelere karşı ABD'yi savunması Türkiye'nin ABD'ye Bağımlı bir ülke olduğunun göstergesidir. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ise Türkiye, bağımsızlığını yeni kazanan Kafkasya ve Orta Asya ülkelerine yine öncülük yapmaya çalıştı. Bölgede bağımsızlığını kazanan 8 ülkeyi³ ilk tanıyan devlet oldu. Türkiye'nin 1990 sonrası Orta Asya'ya uyguladığı bu politika Türkiye'nin OBD olduğunun göstergesidir.

Üçüncü boyut, Türkiye'nin ekonomik gücüdür. Avrupa ülkelerinin İkinci Dünya Savaşına girmeleri, o ülkelerin ekonomik gücünü zayıflattı. Türkiye'nin ise İkinci Dünya Savaşına girmemesi her ne kadar ekonomisi zayıflasa bile Avrupa ülkeleri kadar zayıflamadı. Yani Türkiye, Avrupa ülkelerinden ekonomik olarak daha güçlü konumdaydı. Hatta Türkiye, savaşa girmediği için Marshall yardımlarından

²Bağdat Pakti, Soğuk Savaş Döneminde ABD tarafından NATO'nun Ortadoğu uzantısı olarak Türkiye, İngiltere, Irak, İran ve Pakistan arasında kurulan askeri ve siyasi ortaklıktır. Ancak 1959 yılında Irak Devriminin yaşanmasıyla Irak'ın paktan çekilmesi, paktın adının değişmesine neden oldu. Paktın yeni adı CENTO oldu. CENTO ise 1959 yılından 1979 yılına kadar işlevselliğini korudu. Ancak 1979 yılında önce Pakistan'ın, sonra İran'ın CENTO'dan çekilmesiyle işlevselliği kalmadı.

³Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan.

faydalanamayacaktı. Türkiye'nin bu ekonomik durumu OBD olduğunun göstergesidir. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ise Türkiye'nin ekonomik gücü, Türkiye'yi OBD kategorisinde yer almasına nedendir. Bu duruma örnek 1990 sonrası Türkiye-AET ilişkilerinin geldiği noktadır. 12 Eylül 1980 darbesi sonra Türkiye-AET ilişkilerinin askıya alınması kararı, Türkiye'de yeni demokratik bir hükümet inşa edilince son buldu. Yeni Hükümet sisteminde Turgut Özal Cumhurbaşkanı seçildi ve 1987 yılında AET'ye tam üyelik başvurusunda bulundu. Bu başvuruya AET 1989 yılında geri döndü ve ilişkilerin ilerlemesi gerektiğini bildirdi. Daha sonrasında ise iki taraf arasında Gümrük Birliği antlaşması imzalandı. Gümrük Birliği,

“ taraflar arasındaki ticarete mevcut gümrük vergileri, eş etkili vergiler ve miktar kısıtlamalarıyla, her türlü eş etkili tedbirin kaldırıldığı ve ayrıca, birlik dışında kalan üçüncü ülkelere yönelik olarak da, ortak gümrük tarifesinin uygulandığı bir ekonomik entegrasyon çeşidi olarak tanımlanmaktadır ” (Hatipler, 2011, s 17).

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Gümrük Birliği Antlaşmasının imzalanması Türkiye'nin ekonomik gücünün göstergesidir.

Dördüncü boyut, Türkiye'nin askeri gücüdür. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşına girmemesi insan gücünü ve dolayısıyla askeri gücünü zayıflatmadı. Bu yüzden Türkiye, Soğuk Savaş Döneminde askeri gücü önemli bir ülke oldu. Türkiye'nin SSCB'den aldığı güvenlik tehditler sonucunda ABD blokuna yani NATO'ya üye olmak istemesi Türkiye'nin Kore Savaşı'nda ABD'den sonra en çok asker gönderen ülke olmasına neden oldu ve Türkiye Soğuk Savaş Döneminde askeri gücünü gösterdi. Bu yüzden Soğuk Savaş Döneminde Türkiye'nin askeri gücü OBD olduğunun göstergesidir. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ise Türkiye'nin içinde bulunduğu jeopolitik konum ve Küreselleşmeye birlikte gelen yeni güvenlik tehditleri Türkiye'nin askeri gücünü arttırmasına neden oldu. Gül (2016, s. 313) Yeni güvenlik tehditlerini şu şekilde ele aldı: Aşırı milliyetçilik ve radikalleşme, etnik ve bölgesel çatışmalar, göç, kitle imha silahlarının yayılması, salgın hastalıklar, silah ve

insan kaçakçılığı uluslararası terörizm, uyuşturucu ticareti. Bu güvenlik tehditleriyle beraber Türkiye, NATO üye ülkeleri arasında milli gelirden savunma sanayisine en çok bütçe ayıran 3. ülke oldu ve Yine Türkiye, 2006 yılı raporları ile NATO içerisinde 499 bin askerle ABD'den sonra en büyük orduya sahip olan müttefik (Bakan, 2007, s. 43) oldu. Görüldüğü üzere Soğuk Savaş Sonrası Dönemde yeni güvenlik tehditlerinin var olması ve Türkiye'nin savunma sanayisine harcadığı bütçe Türkiye'nin askeri gücünü ortaya koydu ve bu durum Türkiye'nin OBD olduğunu gösterdi.

Beşinci boyut ise Türkiye'nin jeopolitik ve jeostratejik konumudur. Jeopolitik genel olarak bir ülkenin coğrafi konumudur. Jeostratejik ise bir ülkenin, başka bir ülkenin konumunu ele alarak düzenlediği stratejidir. Türkiye, jeopolitik ve jeostratejik açısından dünya coğrafyasında egemen olan güç odaklarının neredeyse ortasında yer aldığından dolayı (Kaya, 2017, s. 9) önemli bir devlettir. Soğuk Savaş Döneminde ABD'nin Ortadoğu Bölgesine yakın olmak istemesi ve SSCB'ye Çevreleme Politikası uygulaması ve bunun beraberinde ilan edilen Truman Doktriniyle Türkiye'ye yapılan yardımlar ve Türkiye'nin NATO'ya üye olması; SSCB'nin ise Avrupa bölgesini kontrol etmek istemesi ve Akdeniz'e inmek istemesiyle beraber Türkiye'den talep ve istekleri Türkiye'nin Soğuk Savaş Dönemi boyunca bu iki ülke için önemli vazgeçilmez bir jeopolitik ve jeostratejik ülke olduğunun göstergesidir. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ise Türkiye'de endişeli bir hava söz konusudur. Bu endişenin sebebi Türkiye'de var olan ABD açısından Türkiye'nin jeopolitik ve jeostratejik öneminin azalması düşüncesidir. Ancak Küreselleşmeyle birlikte var olan süreçte meydana gelen yeni tarihsel olaylar Türkiye'nin önemini yeniden gözler önüne sermiştir. Birinci olarak, Birinci Körfez Savaşı'nın başlaması Türkiye'nin jeopolitik ve jeostratejik önemini yeniden gözler önüne sermiştir. Birinci Körfez Savaşı, Soğuk Savaş Döneminde olan İran-Irak Savaşının yansımasıdır. Savaşın sona Ortadoğu'da Irak'ın askeri gücü artmış ve petrol rezervlerini elinde tutmaya başlamıştır. Ancak ABD'nin petrol ambargosu uygulaması ve Irak ekonomisinde meydana gelen düşüş, Irak'ın Kuveyt'e saldırmasına neden olmuş ve Birinci Körfez Savaşı başlamıştır. Savaşın başlaması ve

gelişmesi ABD açısından tehdit olmaya başladı. Bunun sebebi Irak'ın petrol rezervlerinin 2/3'ni kontrol edecek olmasıdır. Ekonomik (petrolün Irak'ta olması) ve siyasi sorunlar (İsrail'in karşı karşıya kaldığı tehdit ABD'yi sorunun bir an önce çözüme kavuşturulması için harekete geçmeye yöneltmiştir (Molla, 2009, s. 34). Bu tehdit bölgede olan Türkiye'nin jeopolitik ve jeostratejik önemini yeniden gözler önüne sermiştir.

Bunun sebebi Türkiye'nin Irak ile sınır olması ve NATO'nun askeri güney kanadını temsil etmesidir. Soğuk Savaş Sonrasında NATO kurulma amacından farklı olarak Dünya jandarmalığını üstlenmeye çalışan askeri bir örgüt olmuştur. Bu yüzden Körfez Krizi için birçok toplantı düzenlenmiştir ve Türkiye'nin önemi bir kez daha ortaya çıkmıştır. Körfez Krizinde Türkiye, önce sorunun barışçıl yollarla çözülmesini istemiş, ancak güney kanadından tehdit gelince kendi güvenliği için Batı yanlısı bir politika izlemeye başlamıştır. Öyle ki Türkiye, toprakları içinde bulunan askeri üsleri NATO'nun kullanmasına izin vermiş ve bunun karşılığında NATO üye ülkelerinden savunma amaçlı, füzeler, askeri personeller ve savaş uçakları temin etmiştir.

1.4.Eksen Ülke Kavramı

Eksen Ülke kavramı genel olarak eksen olan bir devletin büyük bir jeo-stratejik öneme sahip olması ve dünya politikasında hegemonya olan başka bir devletin o devletten vazgeçememesi olarak tanımlanır. Eksen olan bir devletin jeo-stratejik önemi, nüfusu ve ekonomisi büyük bir devlet için önemlidir. Bu kavram Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ortaya çıktı ve ABD Dış Politikasının vazgeçilmez bir unsuru olarak karşımıza çıktı. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Paul Kennedy, Emily B. Hill ve Robert S. Chase tarafından yazılan “Pivotal States and U.S. Strategy” (Eksen Ülke ve ABD Stratejisi) adlı eser Eksen Ülke kavramı bağlamında yazılmış ilk makaledir. Bu makale, ABD'nin jeo-stratejik müttefiklerini ortaya çıkardı. Makaleye göre eksen ülkeleri belirleyen özellikler ülkenin jeo-stratejik önemi, ülkenin nüfusu ve ekonomik potansiyelidir. Chase, Hill ve Kennedy'e (1996, s. 37) göre ABD açısından jeo-stratejik öneme sahip ülkeler Brezilya, Cezayir,

Endonezya, Güney Afrika Cumhuriyeti, Hindistan, Meksika, Mısır, Pakistan ve Türkiye’dir. Türkiye gerek Soğuk Savaş döneminde ve gerekse Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD için jeo-stratejik öneme sahiptir.

Soğuk Savaş döneminde Türkiye, ABD için büyük oranda jeo-stratejik öneme sahip olmuştur. Bunun sebebi Türkiye’nin SSCB ile sınırdış olmasıdır. Bu durum ABD’nin yararına olmuş ve Türkiye bu kapsamda ABD için eksen ülke konumuna dahil olmuştur. Bu jeo-stratejik önem hem ABD açısından hem de Türkiye açısından ulusal çıkar sağlamıştır. ABD’nin ulusal çıkarları Truman Doktriniyle beraber Türkiye’ye ekonomik yardım sağlayarak Türkiye’yi Batı ittifakına çekerek SSCB’ye çevreleme politikası uygulaması; yine Türkiye’yi batı ittifakına alarak Ortadoğu bölgesinde var olduğunu göstermesi; Türkiye’yi NATO’ya üye yaparak NATO’nun sınırını Ortadoğu bölgesine ve SSCB sınırına kadar büyütmesi; ve Eisonhower Doktrini ile Türkiye’yi yanına alarak Ortadoğu bölgesinin komünizme katılmasını engellemesidir. Türkiye’nin ulusal çıkarları ise askeri, ekonomik ve dış politika olarak incelenebilir. Askeri olarak Truman Doktrini kapsamında Türkiye’nin ABD’den yardım almasıdır. ABD başkanı Truman’ın yayınladığı Truman Doktriniyle birlikte, Türkiye ve Yunanistan’a mali yardım sağlandı ve Türkiye’nin bu mali yardımdan çıkarı 100 milyon dolar oldu. Ekonomik olarak Marshall Planı kapsamında Türkiye’nin ABD’den ekonomik yardım almasıdır. Marshall Planıyla birlikte Türkiye, 3 yıl içinde ABD’den 137 milyon dolar yardım aldı. Dış politika olarak ise Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşı sonrası kendisini yalnız hissetmesidir. Bunun sebebi İkinci Dünya Savaşı zamanında Türkiye-SSCB ilişkilerinin bozulması ve SSCB’nin Türkiye’den talepleridir. Türkiye bu talepler karşısında tehditler algıladı ve SSCB’nin kendisine müdahalesinden korktu. Ancak Truman Doktriniyle birlikte Türkiye, uluslararası sistemde yalnız kalmamak için ve SSCB tehditlerine boyun eğmemek için batı blokuna dahil oldu. Bu kapsamda ilerleyen tarihlerde Türkiye, NATO’ya ve Bağdat Paktı’na üye oldu; Soğuk Savaş Dönemi’nin en büyük krizi olan Küba Füze Krizi’nde ABD’nin kendi topraklarına Jüpiter füzelerini yerleştirmesine izin verdi; ve Ortadoğu bölgesinde ABD çıkarlarını gerçekleştirdi.

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ise Türkiye, ABD için yine eksen ülke konumundadır. Öncelikle Soğuk Savaş Sonrası Dönem ABD'nin tek başına uluslararası sisteme karar verdiği tek kutuplu sistemdir. Bu dönemde ABD ulusal çıkarlarına etki eden jeopolitik teori, Enerji Hakimiyeti Teorisi'dir. Ural (2009, s. 137) Enerji Kaynakları Teorisini enerji kaynaklarını kontrol eden dünyayı kontrol eder fikrine dayanarak ortaya çıktığını belirtmiştir. Bu kapsamda Soğuk Savaş Dönemi Sonrasında ABD, Ortadoğu, Kuzey Afrika, Kafkasya ve Orta Asya bölgelerine odaklandı. Enerji Hakimiyeti Teorisini yansıtan proje ise ABD başkanı George W. Bush'ın tasarladığı "Büyük Ortadoğu Projesi"dir. Büyük Ortadoğu Projesi, az gelişmiş ülkelerin demokratikleşmesi sağlamak amacıyla planlanmış bir projedir. Proje dört bölgeyi kapsıyordu. Bu bölgeler Ortadoğu, Kuzey Afrika, Kafkasya ve Orta Asya bölgeleridir. Görüldüğü üzere ABD'nin Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Enerji Hakimiyeti Teorisine yönelmesi Türkiye'yi ABD için eksen ülke konumuna getirdi. Bunun sebebi Türkiye'nin jeopolitik olarak Büyük Ortadoğu Projesi kapsamına giren bölgelere yakın olmasıdır. Türkiye'nin jeopolitik olarak bu bölgelere yakın olması ve yine jeopolitik olarak bu ülkelerle yüzyıllara dayanan siyasi, sosyo-ekonomik ve kültürel ilişkisi (Köylü, 2015, s. 95) olması Türkiye'yi ABD açısından vazgeçilmez bir ülke yaptı. Ayrıca, Türkiye'nin Müslüman bir ülke olarak İsrail ile iyi ilişkiler kurması, Türkiye'nin terörizmin batıya yayılmasını engellemesi, Orta Asya ülkeleriyle tarihinin ve kültürünün benzer olması ve bu kapsamda o ülkelere Türkiye'nin model ülke olması, Orta Asya ülkelerinde üretilen enerji kaynaklarının Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması Türkiye'yi ABD için eksen ülke konumuna taşıyordur (Biçer ve Yıldız, 2020, s. 301). Bu kapsamda Soğuk Savaş döneminde de ve Soğuk Savaş Sonrası Dönemde de Türkiye, ABD için hem geo-stratejik öneme sahip oldu, hem de eksen ülke konumunda yer aldı.

1.5.Ulusal Güvenlik Kavramı

Ulusal Güvenlik kavramı, 18 Ekim 1947 tarihinde ABD kongresinin kararı ile çıkarılan "National Security Act (Ulusal Güvenlik Yasası)" adıyla üne kavuştu. Ulusal Güvenlik kavramı, dar olarak bir devletin siyasi bağımsızlığını ve toprak

bütünlüğünü koruması anlamına gelir. Ancak bu siyasi bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü tehdit eden şey iç ve dış tehditlerdir. Torun (2012, s. 15), geniş anlamda Ulusal Güvenlik Kavramı devlet düzenini korumak amacıyla alınan her türlü önlem olarak tanımlamıştır. Birdişi'ye (2011, s. 150) Ulusal Güvenlik,

“Güvenliğin ondan türetilceği bir “tehdit”, bu tehdidi uzaklaştırarak fiili güvenliğı doğuracak “güç”, bu gücü ortaya koyacak bir “eylem” bu eylemlere amaçsal bir yön çizecek olan “çıkarlar” ve son olarak da bu güç ve eyleme meşruiyet zemini sağlayacak bir “politika”dan oluşur”.

Soğuk Savaş Döneminde bu kavram ideolojik olarak ele alınmış ve gelişmiştir. Öncelikle Soğuk Savaş Döneminin başında ABD kongresi tarafından Ulusal Güvenlik Yasası çıktı. Bu yasayla birlikte ABD'nin ulusal güvenlik stratejisi belirlendi. Bu dönemde ABD'nin Ulusal Güvenliğini tehdit eden şey SSCB ve Komünizm'dir. Bu yüzden Soğuk Savaş Dönemi boyunca Ulusal Güvenlik tehditi SSCB ve komünizm olmuş ve ABD'nin ulusal güvenliğı ideolojik olarak ele alınmıştır. ABD, Ulusal Güvenliğı tehdit altında olunca birçok eylemde bulunmuştur. Bu eylemler Truman Doktrininin ilanı, Marshall Yardımları, NATO'nun kurulması, Eisenhower Doktrininin ilanı, Bağdat Paktı'nın kurulması, Balkan Antantının kurulması olarak sıralanabilir. Ayrıca Ulusal Güvenlik Yasasıyla birlikte ABD, Soğuk Savaş Döneminde 1823 Monroe Doktriniyle uyguladığı yalnızcılık politikasından vazgeçmiş ve dünya yüzeyinde etki alanını genişletmeyi ve ulusal çıkarlarını gerçekleştirmeyi hedefleyen yaklaşımları benimsemiştir (Erhan, 2001, s. 81). Bu kapsamda ABD Soğuk Savaş Döneminde birçok askeri operasyon gerçekleştirmiştir. Görüldüğü üzere Soğuk Savaş Döneminde Ulusal Güvenlik kavramı askeri güvenlik olarak ele alınmış ve Soğuk Savaş Dönemi boyunca askeri güvenlik stratejileri şeklinde ele alınmıştır.

Soğuk Savaş Döneminde askeri güvenlik ve ideolojik güvenlik SSCB'nin çökmesiyle yerini başka güvenlik alanlarına bırakmıştır. Birdişi (2011, s. 152-153) ve Emmers (2007, s. 11) yeni ulusal güvenlik alanlarını bireysel güvenlik, çevresel

güvenlik, ekonomik güvenlik, gıda güvenliği, politik güvenlik, sağlık güvenliği, toplumsal güvenlik şeklinde yedi alt bölümde ele alınmıştır.

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD, ABD Ulusal Güvenlik Stratejisini değiştirmiş ve 1991 yılında yeni bir Ulusal Güvenlik Stratejisi oluşturmuştur. Bu yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi'nin içeriğini askeri güvenlik, ekonomik güvenlik, politik güvenlik, uluslararası terörizm ve kaçakçılıkla mücadele oluşturmaktadır. Askeri güvenlik hem ABD hem de müttefiklerinin algıladığı her türlü tehdidi kapsar. Bu duruma örnek Birinci Körfez Savaşı verilebilir. Birinci Körfez Savaşında Türkiye'nin algıladığı tehdit, NATO üye ülkelerinin Türkiye'ye askeri yardım yapmasını sağlamıştır⁴. Ekonomik güvenlik ise madenlerin, uzayın, petrolün ve çevrenin korunmasıyla güçlü bir ulusal ekonomi oluşturmaktır. Nitekim Birinci Körfez Savaşında Irak'ın petrolün 2/3 ünü ele geçirmesi, ABD'nin ambargo uygulamasına neden olmuştur. Politik güvenlik ise kıta dışında kalan Doğu Avrupa, Balkan ve Orta Asya ülkelerini ya da örgütleri her açıdan destekleme anlamındadır. Uluslararası Terörizm ve kaçakçılıkla mücadele ise ABD halkını tehdit eden bu unsurları ortadan kaldırmaktır. Görüldüğü üzere ABD hem Soğuk Savaş Döneminde hem de Soğuk Savaş Sonrası Dönemde kendi çıkarlarını korumak için Ulusal Güvenlik Stratejileri oluşturmuştur.

Türkiye açısından ise Ulusal Güvenlik kuruluşundan başlayarak hem Soğuk Savaş Dönemi hem de Soğuk Savaş Sonrası Dönemde farklı tehditler algılayarak ortaya çıkmış ve bu tehditlere göre şekillenmiştir. Bu tehditlerine sebebi Türkiye'nin jeopolitik konumudur.

Soğuk Savaş Döneminde Türkiye'nin SSCB'nin sınırdaş olması, Yunanistan ile olan Kıbrıs Sorunu ve Ege Adaları Sorunu ve Ortadoğu Bölgesiyle sınırdaş olması Türkiye'nin Ulusal Güvenlik politikalarını belirlemiştir. Birinci olarak, Soğuk

⁴NATO üye ülkeleri olan Almanya, İtalya, Belçika ve Hollanda Türkiye'ye hem hava savunması gerçekleştirecek uçak hem de askeri personeller ve Danimarka ve Norveç ise F-16 uçaklarında kullanılmak üzere füze gönderdiler. Hava savunması olarak Almanya 18 adet Alfa Jet, İtalya 6 adet F-104 savaş uçağı, Belçika 18 adet Mirage ve Hollanda 2 adet Patriot ve 2 adet Hawk Füze Bataryası gönderdi. Askeri personel olarak ise Almanya 300 adet asker ve Belçika 150 adet asker gönderdi. Danimarka ve Norveç ise Sidewinder füzesi gönderdi.

Savaş Dönemini başladığı zaman SSCB'nin Türkiye'den talepleri Türkiye'de Ulusal Güvenlik tehdidi yaratmış ve bu sebepten dolayı Türkiye, SSCB ile tek başına mücadele edemeyeceği için Batı Blokuna dahil olmuştur. Bunun sonucu olacaktaki sonrasında NATO'ya üye olmuş ve NATO'nun SSCB'nin sınırlarına ulaşmasını sağlamış ve NATO'nun sınırının Ortadoğu bölgesine uzanmasını sağlamıştır.

İkinci olarak Türkiye'nin Yunanistan'la olan sorunları Türkiye'nin Soğuk Savaş Döneminde Ulusal Güvenlik politikasını belirlemiştir. Türkiye ile Yunanistan arasında olan ilk sorun Doğu Akdeniz'in kontrolünü elde tutma yarışı olan Kıbrıs Sorunu vardır. Kıbrıs Sorunu, Kıbrıs adasının güney bölgesinde bulunan Rumlarla, kuzey bölgesinde bulunan Türklerin arasında var olan ve geçmişten gelerek günümüzde hala sorun olan ve Türk Dış Politikasının en önemli sorunlarından biridir. Rumlar Yunanistan'ın desteğiyle adanın Rumlara ait olduğunu savunurken, Türkler Türkiye'nin desteğini almaktadır. Soğuk Savaş Dönemi ve sonrasında Kıbrıs Sorunu hala çözülmemiş bir sorundur. Türkiye ile Yunanistan arasında olan ikinci sorun ise Ege Adaları'dır (Aydın ve Ereker, 2014, s. 133). Bu sorun Uluslararası Hukuk'tan doğan bir sorundur. Ege Adaları 1947 yılında Yunanistan'a devredildi. Ancak adaların Türkiye sınırına yakın olması günümüzde de sorun teşkil etmektedir. Bunun sebebi Yunanistan'ın ve Türkiye'nin Ege Denizini 6 mile kadar uzatmalarıdır. Bu sorun günümüzde de Adaların kime ait olduğuna dair bir sorun olarak karşımıza çıkar. Türkiye ile Yunanistan arasında olan bu sorunlar Türkiye'nin Ulusal Güvenlik sorunlarından biri olmuştur. Türkiye, bu sorunlar karşısında yalnız kalmamak için stratejisini Yunanistan ile eşit konumda kalmak olarak belirlemiştir. Yunanistan'ın AET'ye başvurusundan hemen sonra Türkiye'de AET'ye başvurmuştur. Ancak sonrasında olan gelişmeler karşısında Yunanistan AET'de avantajlı konuma geçmiş⁵ ve Türkiye yalnız bırakılmıştır.

⁵Öncelikle 1981 yılında Yunanistan'ın ve 2004 yılında Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin AET'ye tam üye olması Türkiye'nin dezavantajlı olmasına neden olmuştur. Bunun sebebi 1987 yılında AET'ye tam üyelik başvurusu yapan Türkiye'nin günümüzde üye olamamasıdır. Bunun sebebi tam üyelik için oybirliğiyle kabul edilmesidir. Bu durum karşısında Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin henüz kabul oyu olmamıştır.

Üçüncü olarak Ortadoğu Bölgesinde yaşanan krizler Türkiye'nin Ulusal Güvenliğini tehdit etmektedir. Soğuk Savaş Döneminde Süveyş Krizinin yaşanması, İran İslam Devrimi ve Birinci Körfez Savaşı bu sorunlardan sayılabilir. Süveyş Krizi sonrası Mısır'ın SSCB tarafından desteklenmesi ve Ortadoğu'da Komünizm tehdidi Türkiye için Ulusal Güvenlik sorunudur. Bunun sebebi Komünizmin Türkiye sınırlarını işgal etmesi ve Türkiye'nin Komünizmin arasında kalmasıdır. İran İslam Devrimi sonrası Türkiye'de İrancı İslamcılığın artması Ulusal Güvenlik sorunudur. Birinci Körfez Savaşında Irak'tan kaçan Kürtlerin Türkiye sınırında olması Türkiye için Ulusal Güvenlik sorunudur.

Soğuk Savaş Dönemi sonrası ise Türkiye'nin Ulusal Güvenlik sorunları Küreselleşmeyle beraber çok boyutluluk kazanmış ve yeni tehditler ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş Döneminden devam eden Yunanistan ile sorunların beraberinde terörizm, insan kaçakçılığı, uluslararası göç, insan hakları gibi sorunlar da Türkiye'nin Ulusal Güvenlik sorunları haline gelmiştir.

2.İKİ SAVAŞ ARASI DÖNEMDE TÜRKİYE

2.1.Birinci Dünya Savaşı ve Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurulması

20. yüzyıl dünya siyasetinde birçok gelişme oldu ve bu gelişmeler hem uluslararası siyaseti hem de Osmanlı İmparatorluğu siyasetini derinden etkiledi. Bu gelişmelerden birincisi, Birinci Dünya Savaşı'nın yaşanmasıdır. Birinci Dünya Savaşı'na 19. yüzyıl da Almanya ve İtalya Siyasal Birliği'nin kurulmasıyla beraberinde gelen sömürgecilik arayışı, devletlerin kendi aralarında bloklaşmaya başlamaları, bloklaşmanın başlamasıyla beraber silahlanma yarışının artışı ve ülkelerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri gibi nedenler etkiledi ve Avusturya-Macaristan Prensinin bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmesi savaşın fitilin ateşledi ve savaş ilanları başladı. Savaş ilanlarının başlamasından sonra bloklaşma ortaya çıktı ve bunun sonucunda İtilaf Devletleri ve İttifak Devletleri ortaya çıktı. İtilaf Devletleri İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya; İttifak Devletleri ise

Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan'dır. Osmanlı İmparatorluğu ise savaşa sonradan dahil oldu ve İttifak Devletlerinin yanında oldu.

Savaş 1914-1918 tarihleri arasında devam etti ve savaşı İtilaf Devletleri kazandı. Savaş sonunda İtilaf Devletleri ile Osmanlı İmparatorluğu arasında Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandı. Antlaşma, Osmanlı İmparatorluğu için ağır bir antlaşmadır. Bunun sebebi İtilaf Devletlerinin Osmanlı toprakları içerisinde rahatça hareket edebilecek olması ve istedikleri bölgeyi işgal edebilecek olmalarıdır. Ancak savaş sonrasında yaşanan Milli Mücadele bu durumun önüne geçilmesini sağlamıştır.

Öncelikle savaş sonunda Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde yaşanan en büyük siyasal gelişme ülkenin ikiye ayrılmasıdır: İstanbul Hükümeti ve Ankara Hükümeti. İstanbul Hükümeti, İtilaf Devletlerinin çıkarları doğrultusunda hareket eden Osmanlı İmparatorluğu; Ankara Hükümeti ise yeni bir bağımsız cumhuriyet kurmak isteyen Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşları. İngiltere, İstanbul Hükümeti milletvekillerini tutuklattırdı ve Atatürk meclisi Ankara'da toplandı. Milletvekillerinin tutuklanmaları ile Meclis-i Mebusan kapatıldı ve yerine 23 Nisan 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) kuruldu ve ilk toplantısını gerçekleştirdi. 24 Nisan 1920 tarihinde ise TBMM ikinci toplantısını düzenledi ve Atatürk meclis başkanı seçildi.

İç siyasette yaşanan gelişmelerle beraber dış siyasette de gelişmeler meydana geldi ve bu gelişme Milli Mücadele Dönemi'nin miladı oldu. Bu gelişme, İtilaf Devletleri'nin Osmanlı İmparatorluğu'na barış antlaşması olarak Sevr Barış Antlaşmasını hazırlamasıdır. Sevr Barış Antlaşması resmen imparatorluğu parçalamaya yönelik bir antlaşmadır. Bu antlaşmayla İtilaf Devletleri Türklere yaşam alanı için yalnızca küçük bir bölge bırakıyor ve stratejik yerleri kendi aralarında paylaşıyorlardır. Antlaşma 10 Ağustos 1920 yılında İstanbul Hükümeti tarafından imzalandı. İstanbul hükümeti Sevr Barış Antlaşması'nı imzalarken Ankara Hükümeti bu antlaşmayı imzalayanları vatan haini ilan etti. Bu tarihten sonra Ankara Hükümeti için Milli Mücadele Dönemi başladı ve üç cephe açıldı. Bu cephele Doğu, Güney ve

Batı cepheleridir. Ankara Hükümeti bu cephelerde büyük başarılar elde etti ve Milli Mücadele'yi kazandı. Milli Mücadele'nin kazanılmasının ardından İtilaf Devletleri ve Ankara Hükümeti sorunlarını çözmek için Lozan Barış Konferansında bir araya geldiler. Konferansta üstüne durulan konular üç ana başlık altında toplandı: Topraklar ve askeri konular; ekonomik ve mali konular; ve yabancılar ile azınlıkların durumu (Zurcher, 2000, s. 236). Toprak sorunları, İngiltere ve Türkiye arasında olan Musul Sorunu, Fransa ve Türkiye arasında olan İskenderun Sancağı Sorunu ve İtalya, Yunanistan ve Türkiye adasında olan Ege adaları sorunu; askeri sorunlar, boğazların denetimi; ekonomik ve mali sorunlar Osmanlı İmparatorluğu'nun İtilaf Devletlerine olan dış borçları; ve yabancılar ve azınlıkların durumu ise yabancı vatandaşların ve azınlıkların haklarının belirlenmesi ve yabancıların eğitim sorunları olarak sıralanabilir. Konferansın ilk görüşmeleri hararetle bir şekilde geçti. İki tarafta üç başlık altında ele alınan sorunlardan bir antlaşmaya varamadı ve konferansın ilk görüşmesi 4 Şubat 1923 tarihinde sonra erdi.

Konferans sonrasında iki taraf arasında herhangi bir savaşın çıkmaması, iki taraf arasında ılımlı bir hava yarattı ve konferansın ikinci görüşmeleri 23 Nisan 1923 tarihinde başladı. İtilaf Devletlerinin zayıf durumu ve Türkiye'nin isteklerinde direnmesi sonucunda 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaya göre: Musul sorunu, Milletler Cemiyeti himayesinde çözülecek; Hatay, Türkiye-Suriye arasında belirlenen sınırdaki Türkiye dışında kalacak; Ege adaları İtalya ve Yunanistan'a kalacak; Osmanlı borçları, Osmanlı'dan ayrılan ülkeler arasında paylaştırılacak; yabancılar ve azınlıklara, Türk uyruklu olanlarla eşit haklar verilecek; ve yabancı okullar sorunu ise İtalya, İngiltere ve Fransa arasında bir mektup ile çözülecek.

Lozan Barış Konferansı sonrasında Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde Türkiye'nin ilk siyasi partisi olan Halk Fırkası kuruldu. 13 Ekim 1923'te Ankara yeni hükümetin başkenti olarak ilan edildi ve 29 Ekim 1923 tarihinde yeni Türkiye Cumhuriyeti resmen ilan edildi. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanından sonra sınırlar içerisinde birtakım gelişmeler oldu. Birinci olarak, 3 Mart 1924 tarihinde halifeliğin

kaldırılması ve ikinci olarak yeni siyasal sistemin inşa edilmeye çalışılmasıdır. Bu bağlamda tek partili siyasete geçildi ve cumhurbaşkanlığı kuruldu. Üçüncü olarak ise Türkiye Cumhuriyeti'nde, Osmanlı İmparatorluğu dış politikasından farklı olarak batıcılık ve statükoculuk kabul edildi.

2.2.Siyaset

2.2.1.Anadolu Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanması Osmanlı toprakları içerisinde örgütlenmelere sebep olmuştur. Birinci olarak Trakya bölgesinde yaşayan Türkleri kurtarmak amacıyla Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniye Cemiyeti; ikinci olarak Doğu bölgesinde yaşayan Türkleri kurtarmak amacıyla Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti; üçüncü olarak Karadeniz'de Pontus Rum devletinin kurulacağı düşüncesiyle Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti; dördüncü olarak Çukurova bölgesinin Ermenilere verilmesinin önüne geçebilmek düşüncesiyle de İstanbul'da Kilikyalılar Cemiyeti (Türker, 2022, s. 250); ve beşinci olarak İzmir'de Yunan işgaline karşı İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti ve İlhak-ı Red Heyet-i Milliyesi kuruldu. Kurulan bu cemiyetler Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülüğünde Sivas Kongresiyle beraber Anadolu Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında aynı çatı da toplandı. Mustafa Kemal Atatürk yaptığı bir konuşmada Cemiyetin amacını yanlış siyaset politikaları nedeniyle mahvolan ülkemizi emperyalizm ve kolonizasyon siyasetleriyle işgal etmeye ve parçalamaya çalışan yabancı kuvvetlere karşı çığnetmemektir. (Güven, 2019, s. 484) olarak belirtmiştir. Nitekim cemiyet kurulduktan sonra Milli Mücadele Dönemi başlamış ve Atatürk'ün önderliğinde Kurtuluş Savaşı verilmiştir.

2.2.2.Cumhuriyet Halk Fırkasının Kuruluşu

Türkiye'de kurulacak olan ilk parti Cumhuriyet Halk Fırkasının kurulacağı 6 Aralık 1922'de Mustafa Kemal Atatürk tarafından dile getirilmiştir. 1 Nisan 1923'te Birinci TBMM Dönemini sona erdiren yeni bir seçim gerçekleşti. Seçimden sonra ise Atatürk Dokuz Umde denilen bir program yayınlamış ve yeni bir siyasi

partinin kurulacağını belirtmiştir. 133 milletvekilinden oluşan yeni kurulan mecliste Cumhuriyet Halk Fırkasının kurulması için çalışmalar başlamış ve 9 Eylül 1923'te İçişleri Bakanlığına başvurularak ilk siyasi parti kurulmuştur.

2.2.3.Çok Partili Sisteme İlk Geçiş Denemesi: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

İkinci Meclis kurulduktan sonra Meclis içinde fikir ayrılıkları olmuş ve Meclis Birinci Grup ve İkinci Grup olarak ikiye ayrılmıştır. Ülkenin kurtuluşu hususunda ortak düşüncelere benimseyen bu iki grup, ülkenin kurtuluşunun ardından rejimin niteliğinin nasıl olacağı hususunda ortak karar almamışlardır. (Ekici, 2017, s. 355). Birinci Grup'un lideri Mustafa Kemal ile İkinci Grubun liderleri Ali Şükrü, Selahattin Beyler ve Hüseyin Avni Ulaş arasında fikir ayrılıkları vardır. Birinci Grup, dünyanın değişen siyasi sitemine hakimken İkinci Grup eski dünya sistemine hakim olup muhafazakar, halkçı ve gelenekçi olmuşlardır. Ayrıca 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetinin ilan edilişi, TCF'nin kuruluşunda etken olan sebeplerdendir. Bunun sebebi Mustafa Kemal'in cumhuriyeti Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy, Refet (Bele) ve Adnan (Adıvar) Beyler İstanbul'dayken ilan etmesidir. Meclis içerisindeki ayrılıklar ve Mustafa Kemal ve arkadaşları arasında olan uyuşmazlıkla sonucunda Mustafa Kemal'in eski arkadaşları ondan ayrılarak 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adıyla yeni bir siyasi parti kurdular (Lewis, 1993, s. 265). Yine aynı gün partinin programı yayınlandı. Programın birinci maddesi, Türkiye Devleti halkın egemenliğine dayanan bir cumhuriyet (Ahmad, 1995, s. 86) olduğunu; ikinci maddesi, partinin liberalizm ve demokrasi kavramlarını benimsediğini; ve partinin kapatılmasına neden olan altıncı maddesi, her anlamda kişilerin özgürlüklerini kutsal saymayı içeriyordur. 27 Kasım'da yapılan toplantıda ise partinin Yönetim Kurulu üyeleri seçildi ve Yönetim Kurulu Başkanı Kazım Paşa olurken, ikinci başkanlığa ise Adnan Bey ve Rauf Bey (Akşin, 1989, s. 99) getirildi.

Cumhuriyetin ilanından sonra muhalefete karşı kurulan ilk siyasi partinin ömrü fazla uzun olmadı. Bunun sebebi Şubat 1925'te Şeyh Said İsyanının başlamasıdır. Şeyh Said İsyanının ortaya çıkış nedeni aslında belli değildir. İsyanın

çıkış amacı ve örgütlenmesiyle ilgili birçok tez ve teori vardır. İsyanın çıkış amacıyla ilgili birinci tez Hilafetin kaldırılmasına karşı olan Kürtlerin dinsel hareketidir. İkinci tez Doğu bölgesinin dünya siyasal sisteminde geride kalıp Batı bölgesinin ilerici hareketlerine gösterdiği tepkidir. Üçüncü tez Kürtlerin bağımsızlık hareketidir. İsyanın örgütlenmesiyle ilgili olan tez ise ayaklanmayı İngiltere'nin çıkardığı düşüncesidir. Bu tezin sebebi İngiltere'nin Musul'a hakim olmak istemesi, Şeyh Said'in İngilizler ile işbirliği içerisinde olması ve 1924 Nasturi ayaklanmasında İngilizlerin kışkırtıcı olmasıdır.

İsyan subayların örgütlenmesiyle başladı ve dini bir lider başa getirilerek dini bir isyan olarak tarihe geçti. İsyan 14 ile yayıldı ve 2 ay sürdü. İsyanı bastırmak için İsmet Paşa önderliğinde 4 Mart 1924 tarihinde Takrir-i Sükun Kanunu yayınlandı. Ardından İstiklal Mahkemeleri kuruldu. İsyanı bastırmak için ordular harekete geçti. İsyan bastırıldı ve suçlular İstiklal Mahkemelerinde yargılandı. Ayrıca bu isyanın TCF programının altıncı maddesi ile bağlantılı olduğu düşünüldü. Bunun sebebi parti programının 6. maddesi dini düşünce ve inançlar ile ilgiliydi. Şeyh Said İsyanı da dini bir isyan olduğu için, Şeyh Said İsyanının TCF tarafından yapıldığı düşünüldü. Bu yüzden 5 Haziran 1925 tarihinde TCF kapatıldı. Böylece CHF'ye karşı kurulan ilk siyasi parti kapatıldı.

2.2.4.Çok Partili Sisteme İkinci Geçiş Denemesi: Serbest Cumhuriyet Fırkası

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kapatılmasından sonra dört yıl herhangi bir muhalefet partisi kurulmadı ve Takrir-i Sükun Kanunu uygulandı. Ekonomi olarak ise 1921 İzmir İktisat Kongresinden sonra devlet ekonomiye müdahale etti ve liberal ekonomik politikaları uyguladı. 1929 da Dünya Ekonomik Bunalımın ortaya çıkması ise ülke içindeki ekonomik ve sosyal sıkıntıları arttırdı. Ekonomik sıkıntı olarak ülkenin tarım ekonomisine dayalı olması, tarım ürünlerinin fiyatını arttırdı ve halk ağır vergiler altında ezildi. Bu durum karşısında halkın hükümete sesini duyuramaması, müdahale etmemesi yani hükümetin halktan kopuk tavırları sosyal sıkıntıları arttırdı. Bu ekonomik sıkıntılar karşısında Mustafa Kemal Atatürk halk içindeki var olan memnuniyetsizliği ölçmek ve durum değerlendirmesi

yapmak için demokrasi anlayışını benimsendi ve 12 Ağustos 1930 tarihinde iktidara muhalif yeni bir siyasi parti kuruldu. Bu siyasi parti Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF)'dir. Partiyi Ali Fethi Okyar kurdu ve aynı zamanda başkanı seçildi. Partinin amaçları ise ağır vergiler altında ezilen halka sahip çıkıp vergilerin azaltılması, seçimlerin tek dereceli olması ve dış politikada Balkan devletleriyle ilişkilerin ilerlemesi ve ortak bir Balkan topluluğunun oluşturulmasıdır (Ertem, 2010, s. 76).

SCF kurulduğu zaman halk arasında geniş bir kitleye ulaştı. Bir kere halk SCF'nin ülkenin ekonomik durumunu düzeleceğine inanıyordu. Ayrıca SCF'nin ılımlı muhalefetine Türkiye'nin Avrupa'daki imajını ve ekonomik konumunu düzelterek; ve bu sayede dış kredi ve yatırım sağlanacağı ümit ediliyordu. (Ahmad, 1995, s. 88). Bu durum CHF'nin SCF'ye tavrını değiştirdi. CHF, SCF kurulduğu zaman partiye destek olurken iki parti arasında sorunlara neden oldu. Partiler arası sorunlarının artması Mustafa Kemal Atatürk'ü harekete geçirdi ve CHF'nin kendi partisi olduğunu vurguladı. Ayrıca SCF ilk kurulduğu zaman Mustafa Kemal Atatürk iki parti arasında hakem rolü oynayacağını belirtmiş olmasına rağmen bu gerçekleşmedi. Mustafa Kemal Paşa'nın SCF'den desteğini çekmesi ve partinin yürütülmesi ve iktidara aday olabilmesi için bizzat Mustafa Kemal Paşa ile çatışmak zorunda kalması, SCF yöneticilerini tedirgin etti (Akşin, 1989, s. 108). 17 Kasım 1930 tarihinde ise Ali Fethi Okyar, partiyi fesh etti ve bir kez daha çok partili sistem hayali son buldu.

3.ÇOK PARTİLİ SİSTEME GEÇİŞ

3.1.İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye

3.1.1.Savaşın Başlama Nedenleri

1920'li yılların başlarında yaşanan barışçıl dönem 1929 Dünya Ekonomik Bunalımıyla birlikte sekteye uğradı ve İkinci Dünya Savaşı'na giden en önemli yollardan biri oldu.. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, ABD'de New York borsasında hisse senetlerinin çökmesiyle başladı. Hisse sahipleri, hisselerini ellerinden çıkardı ve bu sorun mali alandan endüstri alanına yansıdı (Sander, 1996, s. 38-39). Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD, yeni ekonomik düzen kurmak için Almanya'ya kredi verdi ve Almanya bu krediyi Fransa ve İngiltere'ye olan borçlarını ödemek için kullandı. Ancak 1929 yılında ABD'de hisse senetlerinin çökmesi, ABD'nin Almanya'ya verdiği krediyi vermemesine sebep oldu ve Almanya'da Fransa ve İngiltere'ye borcunu ödeyemedi. Almanya bu krizden en çok etkilenen ülke oldu ve fiyatlarda azalma ve işsizlik artışı oldu. Bu durum karşısında Almanya hükümeti 3 yıllık bir bunalıma girdi. Bu bunalım 1933 yılında Adolf Hitler'in öncülüğünde Nazi Partisinin hükümetin başına geçmesiyle son buldu. Adolf Hitler'in birinci amacı, Alman ırkının üstünlüğünü sağlamak ve bunu yaparken de ülkenin Yahudilerden arınmasını sağlamaktı. Bu yüzden ülkede birçok Yahudi öldürüldü ya da sürüldü. Bu amaç Hitler'in Tek Millet-Tek Devlet anlayışının göstergesidir. İkinci amacı, Versay düzeninin kaldırılmasıyla Doğu Avrupa'da süper güç olmak ve Dünya da hegemonik güçlerden biri olmaktı. Üçüncü amacı, Hayat Sahası Doktriniyle Alman halkının refah içinde yaşamasıydı. Hitler, bu amaçlarını gerçekleştirmek için revizyonist politikalar izledi ve bu kapsamda önce Avusturya'nın ilhakını gerçekleştirdi⁶ ve sonra da Çekoslovakya'nın Südet'ler bölgesini işgal etti⁷.

Bu dönemde revizyonist politikalar izleyen sadece Almanya olmadı ve Avrupa da, Birinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkan, ancak söz verilen yerlerin

⁶Adolf Hitler'in ari ırkının üstünlüğünü sağlaması üzerine Avusturya'yı kendi topraklarına katmasıdır.
⁷16 Mart 1939 tarihinde Almanya, Südet'ler bölgesini işgal etti. Burada önemli olan nokta dönemin İngiltere başkanı Neville Chamberlain'in Yatıştırma Politikası uygulamasıdır. Bu politika kapsamında Almanya'ya karşı herhangi bir hamle olmadı ve Südet'ler bölgesi Almanya'ya bırakıldı.

bırakılmaması üzerine Mussolini önderliğinde faşist yönetime geçen İtalya ve Uzakdoğu da ise Japonya revizyonist politikalar izledi. Bu kapsamda İtalya, Habeşistan bölgesini işgal etti⁸ ve Japonya ise Çin'in Mançurya bölgesini işgal etti⁹.

Almanya ve İtalya'nın revizyonist ülke olması ve ideolojik yakınlıkları¹⁰ iki ülkeyi yakınlaştırdı ve bu iki ülke arasında bir ittifak antlaşması imzalandı. Daha sonrasında ise Sovyetler Birliği ile Almanya arasında 23 Ağustos'ta Saldırmazlık Paktı imzalandı. Bu antlaşmayla birlikte Almanya'nın ve SSCB'nin Polonya ile Baltık bölgesinde etki alanları belirlendi (Sander, 1996, s. 60). Daha sonrasında ise Almanya'nın Polonya'yı işgal etti ve İki gün sonra Fransa ve İngiltere'nin Almanya'ya savaş ilanıyla beraber İkinci Dünya Savaşı başladı.

3.1.2.İkinci Dünya Savaşı

Almanya'nın Polonya'yı işgal etmesi İkinci Dünya Savaşı'nı başlatan olay oldu. Daha sonra SSCB, Polonya'nın diğer yarısını işgal etti ve Polonya teslim oldu. Savaşın gidişatında SSCB, Doğu Avrupa ülkelerine yönelirken, Almanya Baltık ülkelerine yöneldi. 10 Haziran tarihinde ise İtalya, Fransa'ya savaş ilan ederek İkinci Dünya Savaşı'na girdi. 14 Haziran'da ise Almanya, Fransa'yı işgal etti ve Fransa fazla dayanamadı. 22 Haziran da Fransa-Almanya arasında mütareke imzalandı.

Fransa mücadelesi bittikten sonra Almanya'nın yeni hedefi İngiltere oldu ve 13 Ağustos'ta İngiltere'yi bombalamaya başladı. Bombardıman 31 Ekim de sonra erdi. Bu savaşın kazananı İngiltere oldu. Çünkü İngiltere teslim olmadı ve Almanya'da ağır kayıplara uğradı.

⁸İtalya Ekim 1934 tarihinde Habeşistan'ı kendi sömürgesi altına almak için Habeşistan'ı işgal etti ve verilen savaş sonucunda İtalya savaşı kazandı. Bu işgalin önemi ise Milletler Cemiyeti'nin İtalya'ya karşı herhangi bir girişimde bulunmamasıdır. Bu tarihten itibaren Milletler Cemiyeti'nin herhangi bir işlevi kalmadı.

⁹18 Eylül 1931 tarihinde Japonya, Mançurya'yı işgal etti. Bu işgal İkinci Dünya Savaşı'na kadar devam etti.

¹⁰İtalya lideri Benito Mussolini İki Savaş Arası Dönemde faşizmi, Almanya lideri Adolf Hitler ise Nazizm'i benimsemiştir. Bu iki görüşte ideolojik olarak yakındır. İki ideoloji de milliyetçi ve kendi halkının üstünlüğünü savunur, devletin başında otoriter bir lider olması gerektiğini savunur ve revizyonist politikalar uygulamaya dayanır. Bu ideolojik yakınlık İtalya ve Almanya'yı yakınlaştırmış ve İkinci Dünya Savaşı'nda müttefik olmuşlardır.

27 Eylül tarihinde revizyonist politikalar izleyen üçlü mihver ülkeleri¹¹ arasında Üçlü Pakt imzalandı. Bu pakta göre, Almanya ve İtalya, Pasifik'te yeni dünya düzeninin kurulması konusunda Japonya'ya saygı duyacaklar ve Japonya ise Avrupa'da yeni dünya düzeninin kurulması konusunda Almanya ve İtalya'ya saygı duyacak (Potyemkin, 2013, s. 70-80).

İngiltere'nin Almanya'ya teslim olmaması üzerine Almanya, 22 Haziran 1941 tarihine gelindiğinde SSCB'ye savaş ilan etti. Savaş ilanından kısa bir süre sonra Almanya, Moskova'nın kapısına dayandı. Ancak SSCB coğrafyasının fiziksel koşulları karşısında Almanya yetersiz kaldı ve SSCB askerleri, Almanya'yı püskürttü. Bu püskürtmeden sonra İkinci Dünya Savaşı'nın seyri değişti.

Avrupa'da savaş hızla yayılırken Pasifik'te de savaş yayıldı. Bir kere Japonya revizyonist politikalar izledi. ABD ise savaş başladığı zaman tarafsızlık politikası izledi. Japonya, savaş başlayınca revizyonist politikalarına devam etti ve Hainan Adasını ve Hindini'yi ele geçirdi. Bu durum karşısında ABD, Japonya'ya ticaret ve petrol ambargosu uyguladı. Japonya bu ambargonun kaldırılması istedi, ancak bu durum gerçekleşmedi. Bu durum karşısında Japonya, ABD'nin Pearl Harbor bölgesine saldırı gerçekleştirdi ve böylelikle ABD, İkinci Dünya Savaşı'na girdi.

3.1.3.Savaşın Sonu

Almanya'nın SSCB işgalinde başarılı olamaması ve ABD'nin savaşa katılmasıyla Japonya'nın etkinliğinin azalması 1942 tarihinden itibaren savaşın seyrini değiştirdi. Savaş müttefik devletlerin lehine döndü. Avrupa'da Fransa'nın mücadele vererek üstün duruma geçmesi sonucunda Paris kurtarıldı. Ardından müttefik devletlerin düzenlediği konferanslar savaş planlarını değiştirdi. İtalya 29 Nisan 1945'te teslim olduktan ve Hitler'in ölümünden sonra Avrupa'da savaş sona erdi.

¹¹İkinci Dünya Savaşı'nda Üçlü Mihver Devletleri ile anılan blokta bulunan ülkeler Almanya, İtalya ve Japonya'dır.

Uzakdoğu'da ise savaş sırasında ABD'nin üstün duruma geçmesi Japonya kuvvetlerini zayıflattı. Ardından ABD'nin Hiroşima ve Nagasaki bölgesine atom bombası atmasıyla savaş Uzakdoğu'da sona erdi. Böylece dünyanın en kanlı savaşı olan İkinci Dünya Savaşı sona ermiş oldu.

3.1.4.Savaş Zamanında Türkiye'nin Dış Politikası: Savaş Dışı Kalma Politikası

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı zamanında savaş dışı politikasını çıkarmak için savaş öncesindeki dış politika gelişmelerini incelemek gerekir. İlk olarak Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu zaman Türkiye-SSCB ilişkileri iyi düzeyde ilerlemiştir. İki ülke arasında 1921 yılında Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması, 1925 yılında Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması, 1927 yılında Ticaret Antlaşması imzalandı. 1930'lu yıllara gelindiğinde ise uluslararası arena da meydana gelen gelişmeler iki ülke arasında gerilime neden oldu. Bu gelişmeler, Almanya ve İtalya'nın Balkanlar'da revizyonist politikalar izlemesi ve bu kapsamda Türkiye'nin Balkan ülkeleri ile Balkan Pakti'nı imzalamasıdır. SSCB Balkan Pakti'nı hoş karşılamadı. Çünkü pakti imzalayan devletlerden biri Romanya'ydı ve SSCB ile Romanya arasında sorunlar vardı. Ayrıca yine Almanya ve İtalya'nın revizyonist politikalar izlemesi boğazlarda güvenlik endişesine yol açtı ve bu yüzden Boğazların durumunun yeniden düzenlenmesi için Montrö Boğazlar Konferansı düzenlendi. Konferans sonrasında ise Türkiye ile batı ülkelerinin ilişkilerinin güçlenmesi Türkiye-SSCB ilişkilerinin bozulmasına neden oldu. İkinci olarak Türkiye Cumhuriyeti ilk kurulduğu zaman ve beraberinde gelen yıllarda Türkiye ile İngiltere ve Fransa ilişkileri sorunlu bir düzeyde ilerledi. Ancak Montrö Boğazlar Sözleşmesinin yarattığı yumuşak ortam İkinci Dünya Savaşı başlamadan önce Türkiye'nin yeni ittifaklar bulmasına yol açtı. Bu kapsamda Türkiye önce İngiltere, sonra Fransa ile ittifak antlaşması imzaladı. SSCB ise Almanya ile saldırmazlık pakti imzaladı.

İkinci Dünya Savaşı başladığı zaman Türkiye, savaşın ilk aylarında savaş dışı konumunu korudu. Ancak İtalya'nın 10 Haziran 1940 tarihinde savaşa katılmasıyla savaş dışı kalma politikası çıkmaza girdi. Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile imzaladığı üçlü ittifaka antlaşması gereği İtalya'nın savaşa girmesi halinde

Türkiye'nin de savaşa girmesi gerekiyordu. Ancak Fransa'nın çökmesi ve Türkiye'de mühimmatın yetersizliği nedeniyle bu durum olmadı. İngiltere, her ne kadar Türkiye'ye savaşa girmesi için baskı yaptıysa da bu durum gerçekleşmedi. Çünkü İngiltere'nin korkusu Türkiye'nin Almanya'ya yakınlaşma ihtimaliydi. Türkiye-SSCB ilişkileri ise Almanya-SSCB paktı nedeniyle bozuktur. Türkiye, SSCB'nin kendisine saldırmasından ve Boğazlar da söz hakkı almasından korkuyordu.

Türkiye bu tedirginliği yaşarken savaşın seyrini değiştirecek yeni bir olay meydana geldi: 27 Eylül 1940 tarihinde Almanya, İtalya ve Japonya arasında üçlü pakta imzalanması. Almanya bu pakta SSCB'nin de katılmasını istedi ve 12-13 Kasım 1940 tarihinde Almanya-SSCB görüşmeleri gerçekleşti. Almanya'nın amacı, SSCB'ye boğazlardan serbest geçiş hakkı vererek SSCB'nin pakta katılmasıydı. SSCB, bu teklifi yetersiz gördü ve kendi şartını ortaya koydu: "boğazlarda Sovyet kara ve deniz üslerinin kurulması (Hale, 2003, s. 81); Türkiye'nin özerkliğinin sağlanması; ve SSCB'nin Karadeniz'de güvenliğini sağlaması amacıyla Bulgaristan'ın da pakta katılması. Almanya bu istekleri kabul etmedi ve Almanya-SSCB savaşının (Stalingrad Savaşı) nedeni bu olay oldu.

Balkanlarda Almanya üstünlüğünün sağlanması ve özellikle Bulgaristan'ın düşmesi Türkiye'de endişe yarattı. Çünkü Türkiye sırada kendisinin olacağını düşünüyordu. Böyle bir tedirginlik altında Hitler, İsmet İnönü'ye mektup gönderdi. Hitler mektupta Almanya'nın Türkiye'ye saldırma amacının olmadığını ve Alman ordularının Türk sınırından 60 km. uzakta konuşlanacağını belirtti (Sander, 1996, s. 136). Almanya-SSCB ilişkilerinin gerilmesi ise Türkiye'nin hem Almanya hem de SSCB ile saldırmazlık antlaşması imzalamasına neden oldu. Türkiye ile SSCB arasında imzalanan saldırmazlık antlaşması 1925 yılında imzalanan antlaşmanın devam ettiğini gösterir.

3.1.5.İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye Ekonomisi

İkinci Dünya Savaşı zamanında Türkiye ekonomisini açığa kavuşturmak için İki Savaş Arası Dönemde ki Türkiye ekonomisine değinmek gerekir.

Milli Mücadele döneminde amaç yalnızca siyasal bağımsızlık değil iktisadi bağımsızlıkta sağlamaktır. Ancak halktan vergi alınamayacağı için ve para politikası oluşturulmadığı için Tekalif-i Milliye Emirleri ve dış yardımlar ile Milli Mücadele ekonomisi sağlanmıştır. Tekalif-i Milliye Emirleri ile birlikte hem halk kıyafet bağışlamış hem de halkın bazı eşyalarına el koyulmuştur. Yılmaz'a göre (2021, s. 323) tüccarın elinde bulunan giyim malzemelerinin %40'na, yiyecek malzemelerinin %40'ına, her türlü teknik araçların %40'ına, mal taşıyıcı hayvanlarının % 20'sine sonradan geri ödenmesi şartıyla el konulmuştur. Milli Mücadele Döneminde gelen dış yardımlar ise askeri ve nakit para şeklinde olmuştur. SSCB askeri destek verirken, Hindistan'da bulunan Müslüman halk 250.000 lira nakit para yardım sağlamıştır.

Milli Mücadele Dönemi bittiği zaman ekonomi politikaları İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlara göre uygulanmıştır. Bu kararlar İşçi Grubu, Sanayi Grubu Tarım Grubu, Tüccar Grubu olarak dört sınıfa göre alınmıştır. İşçi Grubunda, çalışma şartları iyileştirilmiş; Sanayi Grubunda, sanayinin korunması sağlanmış; Tarım Grubunda, Osmanlı İmparatorluğu döneminde uygulanan aşar vergisi¹² kaldırılacak, çiftçiye krediler verilecek tütün üretimi serbest olmuş; ve Tüccar Grubunda ise çalışma şartları iyileştirilmiş ve tekelliliğe ve kömür üretimi korunmuştur (Koç, 2000 s. 153-154). İzmir İktisat Kongresinde alınan bu kararlar ile 1923-1929 yılları arasında Türkiye Ekonomisi oluşturulmuştur. Ancak 1929 yılında gerçekleşen Dünya Ekonomik Bunalımı Türkiye'yi de sarsmış ve yeni ekonomi politikaları oluşturulmuştur. Bu ekonomik politikaların ilki Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planıdır. Bu plana göre sanayileşme ön planda tutulmuş ve dokuma sanayi için beş fabrika, maden sanayi için dört fabrika, kağıt sanayi için bir fabrika, cam sanayi için bir fabrika ve kimya sanayisi için dört fabrika kurulmuş ve faaliyete geçmiştir (Çetin, 2007, s. 51-52). İkinci politika ise İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planıdır. Bu plan ihracata önem verse de İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla uygulanamamıştır.

¹²Aşar Vergisi Osmanlı İmparatorluğu Döneminde tarım üreticileri gurubundan alınan vergidir. Vergiye göre üreticilerin kazançlarından %10'u devlete vergi olarak gitmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması son 8 yılda uygulanan ekonomi politikalarını sekteye uğraşmıştır. Bunun sebebi Türkiye'nin her ne kadar savaşa girmediyse de girecek durumda hazır bulunmasıdır. Bu yüzden savunma sanayisi harcamaları artmış, bu harcamaların karşılanması için para basılmış ve Türkiye enflasyon ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bununla birlikte nüfusun askere alınması tarım ve sanayi sektöründe nüfus azlığına neden olmuş ve üretim düşmüştür. Ayrıca ithalatın azalması tüccarları stok yapmasına neden olmuş ve ürünler de fiyat artışı olmuş ve karaborsacılık faaliyetleri artmıştır. Bütün bu ekonomik çöküş Refik Saydam hükümetini harekete geçirmiş ve mal kıtlığından dolayı ortaya çıkan sorunları indirgenmek hafifletmek ve mal kıtlığından dolayı ortaya çıkan durumdan yararlanmak isteyip aşırı kazanç sağlamalarını önlemek (Boratav, 2019, s. 101; Öztürk, 2013, s. 139) amacıyla Milli Koruma Kanunu çıkartılmıştır. Milli Koruma Kanunu'yla beraber hükümet olağandışı durumlar da ürünlere el koymaya, ürünlerin fiyatını belirleme de yetkili olmuştur. Ancak yine de halkın ihtiyaçları karşılaşmamıştır. Kanun üç kez yeniden değiştirilmiş olsa bile halkın refah seviyesi iyileşmemiştir. 1942 yılına gelindiğinde ise Refik Saydam ölmüş ve hükümetin başına Şükrü Saraçoğlu geçmiştir. Saraçoğlu piyasa ekonomisini benimsemiş özel sektör ile hükümetin arasını düzeltmek istemiştir. Bu yüzden piyasadaki devlet denetimini azatmış, ancak özel sektör fiyatları yeniden yükseltince hükümet ve özel sektör arası yeniden açılmıştır. Saraçoğlu, hükümet ve özel sektörün arasının daha fazla açılması üzerine Varlık Vergisi Kanunu'nu çıkarmıştır. Bu kanunla birlikte savunma harcamaları için ek gelir saptanmak istenmiş ve enflasyonu durdurmak amaçlanmıştır (Arslan, 2016, s. 5). Varlık Vergisi'nin kapsamı alınan giren kişiler 2500 lira iratlı veya 5000 lira kıymetli emlak sahipleri, büyük çiftçiler ve tüccarlardır (İnci, 2012, s. 280). Varlık Vergisi basın tarafından desteklenmiş ve halka manipülasyon amacıyla arz edilmiştir. Ayrıca vergiyi ödemeyenlere haciz işlemleri başlatılmıştır. Bunun sebebi vergiyi ödemeyen kişilerin gözünü korkutmaktır. Ayrıca vergiyi ödemeyenler için yeni bir yönetmelik yayınlanmış ve vergi borcunu ödemeyenler çalışma kamplarına gönderilecekleri açıklanmıştır. Varlık Vergisi, 17.03.1944 tarihinde yürürlükten kalkmış ve vergi

borcunu ödemeyen kişilerin borçları silinmiştir. Varlık Vergisinden toplan 315 milyon TL tahsil edilmiş ve bu tahsilin 115,3 milyon TL'sini Müslümanlar, 66 milyon TL'sini Gayrimüslimler, ve 33 milyon TL'sini de Türkiye'de yaşayan yabancılar ödemişlerdir (İnci, 2012, s. 286). Varlık Vergisi birçok özel sektörü piyasadan sildi ve 1960 yılına kadar Milli Koruma Kanunu ile Türkiye Hükümeti kendilerine bağlı özel sektörler için yeni kişileri yetiştirdi.

3.2.Uluslararası Sistem: Soğuk Savaş Dönemi

İkinci Dünya Savaşı sırasında ABD başkanı Roosevelt, İngiltere başkanı Churchill ve SSCB başkanı Stalin arasında gerçekleşen Quebec Konferansı sonrası Roosevelt ve Churchill, Stalin'in Doğu Avrupa'da etkin bir güç olmak istediğini anladı. Ancak o dönemde ABD dış politikasında temel anlayış ABD ve SSCB'nin dost olmasıydı. SSCB dış politikasında ki temel anlayış ise SSCB'nin eski Çarlık Rusya sınırlarına ulaşmasıydı ve bunun içinde Doğu Avrupa'yı kontrol etmesi gerekiyordu. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın 1945 yılına kadar uzaması ve Almanya'nın savaş sonuna kadar tehdit olması ABD, SSCB ve İngiltere ittifakını sürdürdü.

Avrupa'da Almanya'nın durdurulması ve Pasifik'te Japonya'nın durdurulması sonrasında sona eren İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyetler, etki alanlarını Doğu Avrupa'ya doğru genişlettiler (Ülker Erkan, 2010, s. 188). Bu dönemde SSCB'nin Türkiye politikası ise Yalta Konferansı ve Postdam Konferansında ortaya çıktı. SSCB, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin değişmesini ve Türkiye'den toprak taleplerinde bulundu. İngiltere ve ABD ise Montrö'nün değişmesi gerektiğini kabul etmişlerdir. Türkiye'nin içinde bulunduğu bu tehdit Türkiye'nin batı blokuna yanaşmasına sebep olmuştur. Yani savaş sonrasında ilk gelişmeleri, Sovyetler'in aleyhine bir blok oluşturacak biçimde şekillenmiş (Köse, 2015, s. 270) ve iki blok arasında 1991 yılına kadar sürecek olan Soğuk Savaş Dönemi'nin başlangıç sinyalleri verilmiştir.

Soğuk Savaş kavramı, Batı bloku savunucusu ve Doğu bloku savunucusu SSCB arasında 1945 yılından 1991 yılına kadar süren; dünyaya hakim olan sistemin

iki kutuplu sistem olduğu; iki ülke arasında ideolojik, ekonomik ve siyasi savaşın yaşandığı; ancak iki ülkenin askeri açıdan karşılıklı bir araya gelmeyip yalnızca vekalet savaşları vermeleri; ve dünya da var olan diğ r devletlerin ya Batı bloku ittifakına, ya Doğu bloku ittifakına ya da Bağlantısızlar olarak egemenliklerini sürdürdükleri bir dönemdir.

Soğuk Savaş Dönemini başlatan esas olay George Kennan'ın yazdığı "X" makalesi olduğu kabul edilir. Bu makale de Kennan, ABD'nin Soğuk Savaşı kazanması için SSCB'yi çevrelemesi gerektiğini savundu. Truman Doktrini bu makaleye göre ilan edildi ve bu doktrinle beraber asıl Soğuk Savaş Dönemi başladı. İki  lke silahlanmaya ve etki alanlarını genişletmeye başladı. ABD, Batı Avrupa ülkelerini etki altına alırken, SSCB Doğu Avrupa ülkelerini etki altına almaya başladı. Ayrıca Batı Avrupa ve Doğu Avrupa'nın birbirinden ayrılması için Berlin Duvarı inşa edildi.

Bu dönemin asıl özelliği iki ülkenin yalnızca ideolojik, ekonomik ve siyasi savaş vermeleridir. Askeri açıdan ise iki ülke yalnızca vekalet savaşı adı altında savaş vermişlerdir. Vekalet Savaşı, savaş durumunda olan bir ülkenin kendi savaşını başka bir ülkeye yaptırmasıdır. Bu savaşlardan en önemlileri Kore Savaşı'dır. Kore Savaşında Kuzey Kore'yi SSCB, Güney Kore'yi ise ABD desteklemiş ve Kore, Kuzey ve Güney olarak ikiye ayrılmıştır.

1945 yılından itibaren sert bir şekilde ilerleyen Soğuk Savaş, Küba Füze Krizi sonrası Yumuşama dönemine girmiştir. Yumuşama dönemi iki ülkenin antlaşmalarla silahlarını azalttığı, iki ülke arasında kırmızı hat bağlantısının kurulduğu, bloklarda var olan diğ r devletlerinin, diğ r blokla ilişkilerini geliştirdiği bir dönemdir. Ancak 1979 yılında İran İşlam Devriminin yaşanması ve SSCB'nin Afganistan'a işgali Yumuşama dönemini ortadan kaldırdı ve iki ülke arasında gerilimin yeniden yükselmesine neden oldu. 1980'li yıllardan sonra SSCB içindeki toplumsal, ekonomik, siyasi sorunlar 1989 yılında Berlin Duvarının yıkılmasına ve 1991 yılında SSCB'nin dağılmasına neden oldu. Böylece Soğuk Savaş Dönemi sona erdi.

3.2.1.Soğuk Savaş Döneminde Batı Bloku Sembolleri

Soğuk Savaş Döneminde Batı Bloğunun ilk sembolü Truman Doktrinisidir. SSCB'nin etki alanlarını genişletmesi ve bu kapsamda İtalya, Yugoslavya ve Yunanistan'ın komünizm etkisinde bulunması (Akkor, 2017, s. 6) ve bu durumun Avrupa'yı komünizm tehlikesi altında bulundurması Doktrinin ortaya çıkış nedenidir. Truman, SSCB'nin Yunanistan İç Savaşında komünistler kazanırsa ve Yunanistan'ı etki altına alırsa ve Yunanistan'dan sonra Türkiye'yi de etki altına alacak olursa, ABD ve Batı Avrupa için yaşamsal öneme sahip Ortadoğu bölgesi Sovyet etki alanına girebileceği (Sander, 1996, s. 232) düşüncesindeydi. Bu yüzden Truman Doktrini ilan edildi. Doktrinin ilan edilmesiyle beraber Yunanistan'a 300 milyon dolar, Türkiye'ye ise 100 milyon dolar askeri yardım verildi. Ayrıca Truman Doktrininin ilanı ile beraber ABD, George Kennan'ın yazdığı "X" makalesinde ki Çevreleme Politikasını başlatmış oldu.

Batı Bloğunun İkinci sembolü Marshall Planı'dır. Marshall Planı İkinci Dünya Savaşı sonrası ekonomik kriz içerisinde olan Batı Avrupa ülkelerine ekonomik olarak kalkınmaları için verilen ekonomik yardım paketidir.

Batı Bloğunun üçüncü sembolü ise askeri bir örgütün kurulmasıdır. Bu kapsamda Batı Bloku ülkeleri arasında NATO kuruldu ve NATO Soğuk Savaş Döneminin askeri ayağını temsil etti.

3.2.2.Soğuk Savaş Döneminde Doğu Bloku Sembolleri

SSCB, Truman Doktrinine karşı etki alanına aldığı ülkelerle ilişkilerini güçlendirmek amacıyla 1947 yılında Kominform'u kurdu. Ardından Marshall Planı'nın karşılığı olarak Molotov Planı ortaya çıktı. Molotov Planı, SSCB'nin himayesi altına aldığı ülkelere ekonomik yardımda bulunmasıdır. Ocak 1949 tarihine gelindiğinde ise SSCB ideolojisine uygun bir uluslararası ekonomik örgüt olan Comecon kuruldu ve Doğu Avrupa ülkelerinin ekonomileri SSCB ekonomisine bağlandı (Sander, 1996, s. 214). Son olarak ise Batı ittifakının kurduğu askeri bir

uluslararası örgüt olan NATO'ya karşı 14 Mayıs 1955 tarihinde Varşova Paktı kuruldu. Varşova Paktı ile birlikte Doğu Bloku ülkeleri Sovyetler Birliği liderliğinde askeri, ekonomik, ideolojik ve politik alanlarda blok haline (Portakal, 2013, s. 139-140) geldiler.

3.3.Türk Dış Politikası

Soğuk Savaş Döneminde Türkiye'nin dış politikasını belirleyen faktör, Türkiye'nin SSCB'den algıladığı tehditlerdir. SSCB'nin tehditleri karşısında Türkiye, ABD ile ittifak içerisine girdi ve Soğuk Savaş Döneminde Türkiye, Batı Blokuna dahil oldu.

3.3.1.Türkiye-SSCB İlişkileri

İkinci Dünya Savaşı zamanında Almanya'nın SSCB'ye saldırısı ile savaşta Doğu Cephesi açıldı ve Stalingrad Savaşı başladı. Bu savaşın başlamasıyla birlikte İngiltere ve ABD, SSCB ile müttefik oldu ve savaş malzemesi ve ekonomik olarak SSCB'ye destek oldular. İkinci Dünya Savaşı başladığı zaman gergin olan Türkiye-SSCB İlişkileri Stalingrad Savaşı'nın başlamasıyla beraber yumuşama dönemine girdi. Bunun sebebi iki ülke arasında yeni bir antlaşma imzalanmasıdır: Saldırmazlık Antlaşması. Bu antlaşma ile Türkiye'nin Stalingrad Savaşı'nın her iki tarafıyla da Saldırmazlık Antlaşması imzaladığını gösterir. Bununla birlikte Türkiye'nin bu hamlesi OBD olmasının göstergelerinden biridir. Bunun sebebi her iki tarafta Türkiye'ye saldırırsa, Türkiye müttefikleri İngiltere ve Fransa'dan destek bulamayacağı için ağır yenilgiye uğradı. Bu durum bize Türkiye'nin OBD olmasını stratejik olarak kullandığını gösterir. Ancak her ne kadar Türkiye-SSCB ilişkileri her ne kadar yumuşama dönemine girse de Türkiye, SSCB'ye hiçbir zaman güvenmedi. Zaten Stalingrad Savaşında SSCB'nin Almanya'yı püskürtmesi Türkiye-SSCB ilişkilerini yeniden gerginleştirdi ve Türkiye'nin endişeleri yersiz kalmadı. Bu tarihten sonra müttefik devletler Türkiye'nin savaşa katılmasıyla için yoğun baskı gösterdiler.

12-14 Ocak 1943 tarihinde İngiltere başkanı Churchill ve ABD başkanı Roosevelt arasında gerçekleşen Casablanca Konferansında Türkiye'nin savaşa girmesi kararlaştırıldı ve sonuç olarak Churchill ve Türkiye başkanı İnönü arasında 30 Ocak-1 Şubat 1943 tarihinde Adana Görüşmeleri gerçekleşti. Adana Görüşmelerinde Churchill, Türkiye'nin savaşa girmesini savunurken İnönü, Türkiye'nin savaşa girebilmesi için askeri açıdan donatılması gerektiğini, askeri açıdan yeterli güce sahip olmadan Türkiye'nin savaş girmesinin imkansız olacağını (Ertem, 2010, s. 258) savundu. Ayrıca Adana Görüşmelerinde İnönü, SSCB'nin revizyonist politikalar izlediğini dile getirdi. Adana Görüşmelerinden sonra İngiltere, Türkiye ve SSCB ilişkilerinin yumuşaması için çaba sarf etti. Ancak bu gerçekleşmedi.

Müttefikler arasında gerçekleşen konferanslar devam etti ve Churchill, Roosevelt ve SSCB başkanı Stalin arasında Quebec Konferansı ve yine İngiltere dış işleri bakanı Eden, ABD dış işleri bakanı Hull ve SSCB dış işleri bakanı Molotov arasında Moskova Konferansı gerçekleşti. Bu konferanslarda da SSCB, Türkiye'nin savaşa girmesini tekrar ederken, İngiltere Türkiye'nin kendi isteğiyle savaşa girmesini savundu ve ABD ise Türkiye'nin savaşa girmemesini ve hava üslerinin kullanılmasını savundu. Moskova Konferansından sonra Eden ve Türkiye dış işleri bakanı Menemencioğlu arasında I. Kahire Konferansı yapıldı ve bu konferansta da Eden, Türkiye'nin savaşa girmesini savunurken, Menemencioğlu savaşa girmeme konusunda ısrar etti.

I. Kahire Konferansından sonra Churchill, Roosevelt ve Stalin arasında Tahran Konferansı yapıldı. Bu konferansta Türkiye'nin yıl sonuna kadar savaşa girmesi aksi takdirde Boğazların statüsünün değişmesi için nota verileceği belirlendi. Ardından İnönü, Churchill ve Roosevelt arasında II. Kahire Konferansı düzenlendi. Bu konferansta da Türkiye'nin savaşa girmesi için yoğun çabalar sarf edildi. Konferans sonunda Türkiye prensip olarak savaşa girmeyi kabul etti ve ABD ve İngiltere, Türkiye'ye askeri yardım yapmaya başladı. Türkiye'nin savaşa girmemesi ABD ve İngiltere ile ilişkilerini bozarken, Alman ticaret gemilerinin Boğazlardan

geçmesi SSCB ile ilişkilerini daha da gerginleştirdi. Hatta 1944 yaz aylarında müttefik devletler Türkiye'nin savaşa girmesinin gerek kalmadığını savundu. Bu durum karşısında Türkiye, savaş sonrası yeni dünya düzeninde yalnız kalmaktan korktu. Bu durumun yaşanmaması için Türkiye, Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesti.

Savaşın son yıllarında ise Churchill, Roosevelt ve Stalin arasında Yalta Konferansı düzenlendi. Yalta Konferansının hem dünya açısından hem de Türkiye açısından önemi vardır. Dünya açısından önemi ortak güvenliği sağlayan yeni bir örgüt kurulması gerektiği fikri bu toplantıda çıktı. Daha sonrasında ise başka bir konferansla kurulması kesinleşti. Bu konferans San Francisco Konferansıdır. Türkiye bu konferansa 23 Şubat'ta Almanya ve Japonya'ya savaş ilan ederek katıldı. Türkiye açısından önemi ise Boğazların statüsüdür. Konferans sırasında Stalin, Montrö Boğazlar Sözleşmesinin önemini kaybettiğini ve Boğazlar rejimin değişmesi gerektiğini savundu. Stalin'e göre Türkiye'nin ulusal çıkarlarına dokunulmadan yeni bir düzenleme yapılmalıydı (Oran, 2009, s. 472). Bu durum Roosevelt ve Churchill tarafından ılımlı karşılandı ve konunun görüşülmesi için yeni bir toplantı düzenlenmesine karar verildi.

Yalta Konferansı sonrasında SSCB, dönemin şartlarının değiştiğini öne sürerek Türkiye ile 1925 yılında imzaladığı Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşmasını feshetti. Türk yetkililer antlaşmanın yeniden sağlanması için ve SSCB ile yeniden iyi ilişkiler kurmak için Almanya'yı seçen krom snakliyatını durdurmuş, Alman yanlısı görünen Dışişleri Bakanı Menemencioğlu'nun istifa ettiğini duyurmuş, Turancıları tutuklatmış ve Türkiye'ye sığınan SSCB vatandaşlarını geri vermişti. (Özçelik, 2010, s. 264-265). Ayrıca ilişkileri yeniden kurmak için SSCB'ye nota gönderdi. SSCB ise yeni bir antlaşmanın yapılabileceğini, ancak SSCB'nin isteklerinin yerine gelmesi şartıyla böyle bir antlaşmanın yapılacağını belirtti. 7 Haziran 1945 tarihinde Molotov ve Türkiye dışişleri bakanı Sarper bir araya geldi ve SSCB'nin isteklerini belirtti: Kars ve Ardahan bölgesinin SSCB topraklarına katılması; SSCB'nin Türkiye ile birlikte Boğazların savunmasında olması; ve Montrö

Boğazlar Sözleşmesinin değiştirilmesi (Oran, 2009, s. 502). Sarper bu koşulları kabul etmedi ve iki ülke arasında yeni bir Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın imzalanmayacağı belli oldu.

Türkiye-SSCB ilişkilerinin çıkmaza girdiği bu dönemde Churchill, Stalin ve ABD'nin yeni başkanı Truman arasında Postdam Konferansı gerçekleşti. Konferansta SSCB'nin Türkiye'den istekleri de söz konusu oldu. Stalin, konferansta Türkiye'den isteklerini vurgularken, Churchill, Stalin'in istediği Montrö Boğazlar Sözleşmesinin değiştirilmesini destekledi. Truman ise Türkiye ve SSCB arasında var olan sorunların kendi aralarında halletmeleri gerektiğini savundu. Konferans sonrasında kabul edilen protokole göre üç ülke de Montrö Boğazlar Sözleşmesinin düzenlenmesi gerektiğinde karar kıldılar ve Türkiye bu konferans sonrası hiçbir destek göremedi. Konferans sonrası 2 Kasım 1945 tarihinde ABD, Türkiye'ye bir nota gönderdi. Bu nota Boğazların tüm ticaret gemilerini açık olacağını ve Karadeniz'e kıyıdaş olan devletlerin savaş gemilerine açık olacağını içeriyordu (Oran, 2019, s. 504).

SSCB ise Postdam Konferansından alınan kararlar doğrultusunda Türkiye'ye ilk notasını 8 Ağustos 1946 tarihinde gönderdi ve iki ülke arasında notalar savaşı başladı. Notanın konusu boğazlarla ilgiliydi ve notada;

“(1) Boğazlar bütün devletlerin ticaret gemilerine açık olmalıdır (2) Boğazlar Karadeniz’e sahildar olan devletlerin savaş gemilerine her durumda [savaş ve barış fark etmeksizin] açık olmalıdır (3) Sahildar olmayan devlet savaş gemileri özel haller hariç yasaklanmalıdır (4) Boğazlar rejimi Türkiye ve sahildar devletler tarafından kontrol edilmelidir (5) İki alakadar devlet, Sovyetler ve Türkiye Boğazların güvenliğini ve müdafaasını birlikte gerçekleştireceklerdir” (Erkin, 1968, s. 414-415; Köse, 2019, s. 1136-1137).

yazıyordu. Notaya ilk yanıt ABD ve İngiltere'den geldi. ABD ve İngiltere notalarında Boğazların savunmasının Türkiye'ye ait olduğunu belirttiler. Türkiye ise 22 Ağustos 1946 tarihinde SSCB'ye nota gönderdi ve ilk üç maddenin kabul edilebilir, 4. ve 5. Maddenin kabul edilemeyeceğini savundu.

Ardından 24 Eylül 1946 tarihinde ikinci SSCB notası geldi ve ilk notanın üstünde durdu. Bu notaya 9 Ekim 1946 tarihinde ABD ve İngiltere yanıt verdi ve Postdam Konferansında alınan kararlardan vazgeçtiklerini savundular. Türkiye ise bu notaya 18 Ekim 1946 tarihinde yanıt verdi.

ABD'nin Truman Doktrinini ve Marshall Planı'nı yayınlamasının ardından Türkiye, Batı bloku ile ittifak içerisine girdi. Daha sonrasında Türkiye'nin NATO'ya üye olmasıyla beraber Soğuk Savaş Döneminde Türkiye resmen batı bloku içerisine dahil oldu.

3.3.2.Türkiye-ABD İlişkileri

1823 Monroe Doktrini¹³ ile birlikte Yalnızlaşma Politikası içine giren ABD, Birinci Dünya Savaşı'na girerek Yalnızlaşma Politikasından saptı. Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından ise, ABD Başkanı Wilson, Wilson ilkelerini yayınladı ve İkinci Dünya Savaşı'na kadar yeniden Yalnızlaşma Politikası izledi. İkinci Dünya Savaşı sırasında Japonya'nın Pasifik'te yayılmacı politikalar izlemesi ve daha sonrasında ABD'nin Pearl Harbor bölgesini bombalamasının ardından ABD, İkinci Dünya Savaşı'na girdi. Savaş sonrasında ise Avrupa ülkelerinin hegemonyası sona erdi ve ABD, SSCB ile birlikte süper güç olarak dünya sahnesine çıktı. 1945 tarihinden sonra ise 1991 tarihine kadar iki ülke arasında güç mücadelesi yaşandı. Bu güç mücadelesinde ise iki ülke de ulusal çıkarları doğrultusunda hareket etti ve başka devletlerle işbirliği içerisine girdi. Bu noktada ABD, SSCB coğrafyasına yakın olan Türkiye ile iyi ilişkiler içerisine girdi ve Soğuk Savaş döneminde de; Soğuk Savaş Sonrası Dönemde de Türkiye ile iyi ilişkiler içerisine girdi.

¹³Monroe Doktrini, ABD eski başkanı James Monroe'nin 1823 yılında kongreye sunduğu, ABD'nin ilk ve en uzun süren doktrindir. Doktrinin kelime anlamı Yalnızlaşma Politikasıdır. Doktrine göre ABD, Avrupa kıtası ülkelerinin işlerine karışmayacak; Avrupa kıtasında var olan ülkeler ABD'nin işlerine katılamayacak ve böylece ABD kendi kıtasında hegemonyasını kuracak. Doktrin, ABD'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesiyle uygulanmadı. Ancak savaş sonrasında yeniden uygulandı. İkinci Dünya Savaşı sonrası ise ABD'nin hegemonik güç olarak ortaya çıkması ve Truman Doktrininin ilanıyla ortadan kalktı. Ancak yine de Doktrin ABD tarihinde ortaya çıkan ilk doktrin ve uygulanan en uzun doktrindir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD ve SSCB arasında rekabetin başlamaması ABD-Türkiye ilişkilerinde herhangi bir gelişme göstermedi. Savaş sırasında gerçekleşen Yalta Konferansında SSCB'nin Türkiye'den istekleri karşısında ABD, SSCB'nin isteklerini ılımlı karşıladı. Savaş sonrasında gerçekleşen Postam Konferansında ise SSCB'nin Türkiye'den isteklerine karşı herhangi bir tavır takınmadı ve sadece bu sorunu iki ülkenin kendi aralarında çözmesi gerektiğini savundu.

İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD Dış Politikasında dönüşüm yaşandı. Bu dönüşümün mimarı George F. Kennan'dır. "Kennan'ın 1947'de Mr. X ismini kullanarak yazdığı Sovyet Tutumunun Kaynakları" isimli makalesi (Sümer, 2008, s. 130) ABD Dış Politikasında yeni bir kavram ortaya çıkardı. Bu kavram Çevreleme Politikasıdır. Kennan'a göre ABD, SSCB'yi Çevrelerse bu hegemonya savaşını kazanabilir. Bu kapsamda ABD başkanı Truman, 12 Şubat 1947 tarihinde ABD Kongresine "Truman Doktrini" ismini verdiği doktrini sundu. Truman Kongre de Türkiye'nin ve Yunanistan'ın SSCB etkisi altına girmemesini ve Türk Boğazlarının ve Ortadoğu topraklarının ABD ulusal çıkarları için korunması gerektiğini savundu. Ortadoğu bölgesinin Türkiye topraklarıyla sınırdaş olması ABD için Türkiye'yi önemli ülke statüsüne getirdi. Kongreden alınan kararlara göre Türkiye ve Yunanistan'a toplan 400 milyon dolar ekonomik ve askeri yardım yapılacak ve Türk ve Yunan orduları modernize edilecek. Bu kapsamda Türkiye, Truman Doktriniyle birlikte 100 milyon dolar yardım aldı. Ayrıca Türkiye'nin jeo-stratejik konumunun Ortadoğu bölgesinde olması nedeniyle, ABD Ortadoğu bölgesinde çıkarlarını gerçekleştirdi ve Sovyet yayılmacılığının önüne geçti.

Truman Doktriniyle birlikte Türkiye'ye verilen 100 milyon dolar yardım, askeri yardımdır. Ekonomik yardımın ayağını ise Marshall Planı oluşturuyordur. Marshall Planı, ABD Dışişleri Bakanı George Marshall'ın oluşturduğu, İkinci Dünya Savaşı sonrası ekonomik bunalıma giren Avrupa ülkelerinin kalkınması ve bu amaçla bu Avrupa ülkelerinin SSCB etkisi altına girmemesini amaçlayan

ekonomik yardımdır. 12 Temmuz 197 tarihinde planın ayrıntıları için Paris'te bir toplantı düzenledi ve konferans Türkiye'de katıldı. Türkiye konferansta ekonomik kalkınması için ihtiyacının 615 milyon dolar olduğunu belirtti. Ancak ABD, Avrupa'yı yeniden kalkındırıp Avrupa'nın alt yapısını oluşturmak isterken, Türkiye, bu yardımlar ve destekler ile doğrudan kalkınacağını düşündü (Çınar, 2018, s. 335). Yani Türkiye, bu ekonomik yardım ilk planlandığı zaman planın kapsamı dışındadır.

Türkiye'nin SSCB'den tehdit algılaması ve ABD'nin yaptığı 100 milyon dolar yardım, Türkiye'yi Soğuk Savaş döneminde Batı Bloku içerisine dahil etti ve Türkiye-ABD ilişkileri başladı. Türkiye hem Soğuk Savaş Döneminde hem de Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD ulusal politikalarını destekleyen bir ülke oldu. Soğuk Savaş Döneminde Türkiye-ABD ilişkilerini önemli noktaya getiren birinci neden Türkiye'nin NATO'ya üye olmasıdır. Türkiye'nin NATO'ya üye olmasıyla birlikte NATO sınırları Ortadoğu'ya kadar genişledi ve SSCB'nin sınırlarına kadar ulaştı. İkinci neden Bağdat Paketi'nin kurulması ve Türkiye'nin bu pakta üye olmasıdır. Truman'dan sonra ABD'nin başkanı seçilen Dwight Eisenhower ve Dışişleri Bakanı John Foster Dulles, SSCB'nin Ortadoğu bölgesini etkisi altına almasını engellemek amacıyla, bir pakt kurulması gerektiğini düşündüler. O dönemde Türkiye-ABD ilişkilerinin zirve noktaya ulaşması ve ABD'nin Güney Amerika kıtasında üstlendiği öncü rolü Türkiye'nin de Ortadoğu bölgesinde üstlenebileceğini Türkiye'yi inandırma çabasına (Serbest, 2016, s. 405) girmesi Türkiye'yi heveslendirdi ve Türkiye, Ortadoğu ülkeleriyle iyi ilişkiler kurma politikasına girdi. Bu kapsam da Türkiye ilk olarak Pakistan ile Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzaladı. Ardından Türkiye ve Irak'ın Ortadoğu bölgesini savunmak için bir mekanizma oluşturması amacıyla Karşılıklı İşbirliği Antlaşması imzalamaları ve beraberinde bu antlaşmaya Pakistan, İngiltere ve İran'ın katılmasıyla Bağdat Paketi kuruldu. 1959 tarihinde ise Irak Devriminin yaşanması ve Irak'ın paktan ayrılması paktın adını değiştirdi ve Bağdat Paketi'nin adı CENTO oldu. 1979 tarihinde ise İran Devriminin yaşanması ve beraberinde

İran'ın; sonrasında Pakistan'ın CENTO'dan çekilmesiyle Ortadoğu bölgesini SSCB'den korumak amacıyla kurulan bu işbirliği örgütünün bir işlevi kalmadı.

3.4.Türkiye Ekonomisi

Soğuk Savaş Döneminin başında Türkiye'nin ekonomisi, İkinci Dünya Savaşı'nda izlediği savaş ekonomisi dolayısıyla bitik durumdadır. Artık ekonomi de;

“kapalı, korumacı, dış dengeye dayalı ve içe dönük iktisat politikalarının adım adım gevşetildiği; ithalatın serbestleştirilerek büyük ölçüde arttırıldığı; dış açıkların kronikleşmeye başladığı; dolayısıyla dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımları ile ayakta duran bir ekonomik yapı” (Akşin, 1989, s. 311)

yerleşmiştir. Ancak Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nda savaş dışı kalması Türkiye'nin insan gücünü zayıflatmamıştır. Bu yüzden işgücüyle düzeltilebilir bir konumdadır. İkinci Dünya Savaşı'na giren Avrupa ülkelerinden ekonomik olarak daha iyi konumdadır. Türkiye'nin sonrasında Batı Blokuna dahil olması ve Truman Doktrini ve Marshall Planı ile ekonomik ve askeri yardım alması Türkiye ekonomisini bir nebze iyileştirmiştir.

3.5.Türkiye Siyaseti: Yeni Partilerin Kurulması

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesinin ardından Batı ülkelerinin demokrasi yönetim biçime geçmesi Batı yanlısı olmak isteyen Türkiye'nin de demokrasi yönetim biçimine geçmesine neden olmuş ve bu kapsamda çok partili siyasal hayata geçilmiştir. Çok partili siyasal geçisin ardından iki adet yeni parti kurulmuştur. Bu partileri Milli Kalkınma Partisi (MKP) ve Demokrat Parti (DP)'dir.

MKP, 18 Temmuz 1945 tarihinde meclis üyesi Nuri Demirdağ tarafından çok partili siyasal sisteme geçiş kararının ardından kurulan ilk siyasi partidir. Demirdağ, İki Savaş Arası Dönem boyunca devletçilik olan ekonomik düzene karşı çıkmış ve ülkenin gelişmesi ve kalkınması için tek çarenin liberal ekonomik

düzen olduğunu (Avşar ve Kaya, 2012, s. 119) savunarak CHP içinden kopmuş ve MKP'yi kurmuştur. MKP, 1946 ve 1950 seçimlerinde pek etkili olamamış ve 28 Mayıs 1958'de kendiliğinden fes olmuştur.

DP ise yine CHP içindeki ayrılıklardan dolayı 1 Ocak 1946 tarihinde kurulan ikinci muhalefet partisidir. CHP içindeki görüş ayrılıkları meclis önüne gelen bir tasarı ile başladı: Toprak Reformu Tasarısı. Toprak Reformu Tasarısı'nın amacı, Türkiye'yi bağımsız bir mülk sahibi köylüler cumhuriyetine dönüştürmek ve bu sayede toprak sahiplerinin ve savaş zenginlerinin siyasetteki gücünü kırmaktır (Ahmad, 1995, s. 148). Bu tasarının meclisten geçmesi muhalefetin oluşmasına neden olmuş ve DP, Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes tarafından kurulmuştur. DP'nin amacı halk üzerinde devlet müdahalesini kırmak ve özgürlüktür.

Çok partili siyasal sisteme geçildikten sonra ilk seçim 1946'da olmuş ve CHP, DP parti karşısında büyük bir oranla kazanmıştır. Bu seçimler demokrasi ilkesinin tersine göre açık oy ve gizli sayım olarak yapılmış ve şaibeli bir seçim olduğu konusunda görüşler vardır. Ancak 1950 seçimlerini DP kazanmış ve 27 yıl süren tek parti iktidarını yok etmiştir.

SONUÇ

Bir devletin hayatta kalması için kendi ulusal çıkarına göre hareket eder ve bu ulusal çıkarı belirlerken dış politikasında ve iç politikasında değişim geçirir. Bunun sebebi dışardan algıladığı tehditlerdir. İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesinin ardından uluslararası sistem değişim geçirmiş, iki kutuplu sisteme geçilmiş ve devletlerin iç politikalarında demokrasi yönetimi söz konusu olmuştur. Bu yeni sistem içinde savaş dışı politika izleyen Türkiye'nin durumu belirsizdir. Çünkü Türkiye savaş dışı politika izlediği için Batı ülkeleri tarafından yalnız kalacağını düşünmüş ve Doğu ülkesi olan SSCB'den tehditler algılamıştır. Türkiye, İki Savaş Arası Dönemde iyi ilişkiler içerisinde olduğu SSCB ile İkinci Dünya Savaşı devam ederken kötü ilişkiler içerisinde girmiş ve İkinci Dünya Savaşı bitince SSCB'den tehdit algılamıştır. Bu tehditler SSCB'nin Türk Boğazları konusunda söz sahibi olması ve Doğu bölgesinde toprak talepleri bulunmasıdır. Bu kapsamda Türkiye OBD olması nedeniyle büyük bir güç karşısında başka bir güç ile ittifak olmuştur. Türkiye'nin bu stratejisi üç neden ile açıklanabilir. Birinci neden bir devletin hayatta kalmasıdır. İkinci neden bir devletin dış etkilere göre hareket etmesidir. Üçüncü neden ise bir devletin kendi güvenliğini sağlamak için kendi ulusal çıkarına göre hareket etmesidir. Bu üç neden Türkiye'nin dış politikasında ABD ittifakına katılma açısından bir cümle ile açıklanabilir: Türkiye, SSCB'den algıladığı tehditler ile hayatta kalmaya çalışmış, bu tehditler dış politikasında dış etkilere göre hareket etmesine neden olmuş ve kendi güvenliğini sağlamak için ulusal çıkarına göre hareket etmiş ve bu kapsamda Soğuk Savaş Döneminde ABD ittifakına göre hareket etmiştir. Türkiye'nin bu hareketi 1947 yılında alınmış mantıklı bir karardır. Çünkü Türkiye'nin karşısında jeopolitik olarak sınırdaş olduğu bir ülke vardır ve bu ülke İkinci Dünya Savaşı ertesinde ortaya çıkan iki büyük güçten biri olan SSCB'dir. Bu durum karşısında Türkiye'nin başka bir politika izlemesi mantıksızdır.

Türkiye'nin ABD ile müttefik olması ABD açısından ise Eksen Ülke kavramı ve bu bağlamda Türkiye'nin jeopolitik konumu, Türkiye'nin ekonomik

ve askeri gücü ve Ulusal Güvenlik kavramı açısından açıklanabilir. Eksen ülke kavramı açısından ABD'ye göre Türkiye, Eksen Ülke konumundadır. Bunun sebebi Türkiye'nin ABD'nin düşmanı SSCB ile sınırdaş olması ve Türkiye'nin Ortadoğu bölgesine açılan kapı olmasıdır. George F. Kennan'ın yazdığı makalede "ABD'nin SSCB'yi mağlup etmesi için Çevreleme Politikası uygulaması lazımdır" teorisi Çevreleme Politikasını oluşturmuş ve ABD bu politika ile hareket etmiştir. Bu politika sayesinde Türkiye, ABD açısından Eksen Ülke konumuna girmiş ve Truman Doktrini ve Marshall Yardımları ile Türkiye'ye yardımlar yapılmıştır. Eksen ülke bağlamında uygulanan bu politika bize Türkiye'nin jeopolitik önemini de göstermektedir. Bir kere Türkiye SSCB ile sınırdaştır ve Ortadoğu bölgesine ve Asya'ya açılan kapılar Türkiye'den geçmektedir. Dolayısıyla Türkiye, ABD açısından önemli bir devlettir.

Türkiye, ekonomik ve askeri gücü açısından ABD için önemli bir devlettir. Bunun sebebi İkinci Dünya Savaşı'na giren Avrupa ülkelerinin savaş ekonomisinin verdiği sonuç olarak ekonomik olarak çökmesi ve askeri açıdan nüfusunun azalmasıdır. Türkiye ise savaş dışı kalması nedeniyle hem ekonomik olarak Avrupa ülkelerinden daha güçlü konumda olmuş ve askeri nüfusu daha ön planda olmuştur.

Ulusal Güvenlik kavramı açısından ise Türkiye, ABD için yine önemli bir devlettir. Bunun sebebi ABD'nin SSCB'den algıladığı ulusal güvenlik tehdididir: Komünizm. Eğer SSCB, Türkiye'yi etkisi altına alırsa Avrupa'ya olan kapılar açılır ve Avrupa'da Komünizm etkisinde kalır. Bu durumun gerçekleşmemesi için ABD, Türkiye'yi kendi ittifakına dahil etmiştir.

Görüldüğü üzere Türkiye, OBD olduğu için ABD ittifakına dahil olmaktan başka çaresi yoktur ve ABD'nin ise düşmanı SSCB'yi Çevrelemesi için Türkiye'yi ittifakına dahil etmesinden başka çaresi yoktur. Sonuç olarak ise Türkiye ve ABD müttefik iki ülke olmuşlardır.

Ancak Türkiye, müttefik ilişkilerinin hızlıca gelişmesi için ve ittifakı olduğu bloka adapte olabilmek için kendi yönetim biçimini değiştirmiş ve

demokrasiye geçmiştir. Bu kapsamda Türkiye çok partili siyasal hayata geçilmiştir. Bu kapsamda CHP'ye muhalefet yeni siyasi partiler kurulmuştur: MKP ve DP.

Sonuç olarak bakıldığında, 1945 sonrası meydana gelen gelişmeler ve bu gelişmelerin meydana getirdiği Türk dış politikasında değişim Türkiye'nin çok partili sisteme geçmesine neden olmuştur. Türkiye, İki Savaş Arası Dönemde de çok partili sisteme geçmeyi denemiş ancak bu denemeler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bunun sebebi 20 yıl içerisinde yaşanan sistemsel değişikliklerdir. Türkiye'nin batı ittifakına dahil olması için çok partili sisteme geçmesinden başka bir seçeneği yoktur. Çünkü batı ittifakı gelişmiş bir ittifaktır. Demokrasinin, hukukun, eşitliğin ve özgürlüğün geliştiği bir ittifaktır. Dolayısıyla Türkiye, batı ittifakında yer edinmek için eski siyasal rejim olan tek partili sistemi terk etmek zorundadır. Aron Paradigmasında da belirtildiği gibi OBD bir devletin iki kutuplu sistem de yalnız olması mümkün değildir. Osmanlı İmparatorluğundan beri SSCB'den ve Bolşevizm'den tehdit algılayan Türkiye'nin Batı ittifakı içerisine geçmekten başka çaresi yoktur. Tezim amacı ve konusunda da belirtildiği gibi çok partili sisteme geçişin en büyük nedeni siyasal ve sistemsel değişimler ve Türkiye'nin OBD olmasıdır.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (1995). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. (Çev. Yavuz Alogan). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Akkor, M. (2017). II. Dünya Savaşı'nın Sonu ve Truman Doktrini'nin Ortaya Çıkışı. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 1-17.
- Akşin S. (Ed.) (1989). *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*. İzmir: Cem Yayınevi.
- Armaoğlu, F. (2019). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Kronik Yayınları.
- Arslan, M. (2016). 2. Dünya Savaşı ve Türkiye'de Savaş Ekonomisi. *Aydın Toplum ve İnsan Dergisi*, 2(2), 1-14.
- Ateş, D. (2009). Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm / Realizm Tartışması ve Disiplinin Özerkliği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10(1), 11-25.
- Aydın, M. ve Ereker, F. (2014). Türkiye'de Güvenlik: Algı, Politika, Yapı. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 11(43), 127-156.
- Avşar, B. Z. ve Kaya, E. E. (2012). Çok Partili Sisteme Geçiş Sonrasında İlk Muhalefet Partisi: Milli Kalkınma Partisi. *CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13(2), 113-132.
- Bakan, Z. A. (2007). Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Güvenlik Teorileri ve Türkiye'nin Güvenlik Algılamaları. *21. Yüzyıl Dergisi*, 1(3), 35-50.
- Baykal, S. ve Göçmen, İ. (2016). *Avrupa Birliği Kurumsal Hukuku*. İstanbul: Seçkin Yayıncılık.
- Bilge, S. (1958). Jeopolitik. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(3), 150-174.
- Birdişi, F. (2011). Ulusal Güvenlik Kavramının Tarihsel ve Düşünsel Temelleri. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (31), 149-169.

- Boratav, K. (2019). *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2015*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Chase, R. S., Hill, E. B. ve Kennedy, P. (1996). Pivotal States and U.S. Strategy. *Foreign Affairs*, 75(1), 33-51.
- Çalış, Ç. ve Özlük, E. (2007). Uluslararası İlişkiler Tarihinin Yapısökümü: İdealizm-Realizm Tartışması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (18), 225-243.
- Çetin, H. (2007). *İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik Durumu*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, B.
- Çetinkaya, G. (2019). Soğuk Savaş Döneminde Türkiye ve Eisenhower Doktrini. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 1-14.
- Çınar, Y. (2018). Modernleşme ve Bağımlılık Teorisi Ekseninde Marshall Yardımı ve Türkiye. *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 325-350.
- Daban, C. (2017). Uluslararası İlişkilerde Siyasal Aktörler, Bürokrasi ve Jeopolitik Bağlamında Diplomasi: Türkiye Cumhuriyeti Örneği. *Bitlis Eren Üniversitesi İİBF Akademik İzdüşüm Dergisi*, 2(2), 22-50.
- Davutoğlu, A. (2001). *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Duman, F. (2021). Deniz Jeopolitiğinin Kavramsal ve Teorik Kökenleri. *Deniz Araştırmaları ve Mavi Strateji Dergisi*, 1(1), 75-85.
- Ekici, Y. (2017). Türk Demokrasi Hayatında Cumhuriyet Halk Fırkası. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(2), 349-360.
- Emmers, R., Collins (A.) (Ed.) (2007). *Securization*. Oxford: University Pres.
- Erhan, Ç. (2001). ABD'nin Güvenlik Anlayışı. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 56(4), 77-93.

Erkin, F. C. (1968). *Türkiye-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*. İstanbul: Başnur Matbaası.

Ertem, B. (2010a). Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası. *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 71-92.

Ertem, B. (2010b). Türkiye Üzerinde Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(11), 252-273.

Gül, M. (2016). Güvenlikteki Kavramsal Değişim ve Türkiye'nin Güvenlik Yaklaşımı ve Politikalarına Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 303-320.

Güven, C., Uslu, M., Çiftçi, S., Arslan, C. ve Hamarta, E. (Ed.) (2019). *İnsan ve Medeniyet Araştırmaları*. İstanbul: Çizgi Kitabevi.

Hale, W. (2003). *Türk Dış Politikası 1774-2000*. (Çev. Petek Demir). İstanbul: Mozaik Yayınları.

Hatıplı, M. (2011). Türkiye-AB Gümrük Birliği Antlaşması ve Antlaşmanın Türkiye Ekonomisine Etkileri. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 14-32.

İlyas, A. (2015). Johnson Mektubu ve Türk Dış Politikasında Eksen Kayması 1965-1980. *21. Yüzyılda Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 161-179.

İşcan, İ. H. (2004). Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1(2), 47-79.

İnci, İ. (2012). İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Varlık Vergisi Uygulaması. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 272-290.

Karluk, S. R. (1996). *Avrupa Topluluğu ve Türkiye*. İstanbul: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları.

Kaya, F. (2017). Coğrafi Potansiyelleri Temelinde Türkiye Jeopolitiği ve Dünya Siyasetindeki Yeri. *AIÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 1-14.

- Keküllüoğlu, U. C. ve Valiyeva, K. (2022). Klasik Jeopolitik Teorilerin Perspektifinden Türkiye'nin Jeopolitik İzdüşümü. *Working Paper Series*, 3(3), 42-62.
- Keyik, M. ve Erol, M. S. (2019). Realizme Göre Güç ve Güç Dengesi Kavramları. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 12-49.
- Kıraç, S. ve İlhan, B. (2010). Avrupa Birliği Oluşum Süreci ve Ortak Politikalar. *Milli Eğitim Dergisi*, 40(188), 191-201.
- Koç, İ. C. (2000). İzmir İktisat Kongresi'nin Türk Ekonomisinin Oluşumuna Etkileri. *Atatürk Dergisi*, 3(1), 145-167.
- Köse, İ. (2015). Yalta ve Postdam Konferansları: Sovyetler Birliği'nin Türk Boğazlarında Egemenlik Paylaşım Talepleri. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, (19), 241-276.
- Köse, İ. (2019). Sovyetler Birliği'nin Türk Boğazlarıyla İlgili Talepleri: 1945-1946 Notaları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 74(4), 1125-1148.
- Köylü, M. (2015). Büyük Ortadoğu Projesi (BOP), Türkiye ve Suriye. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1(2), 85-100.
- Lewis, B. (1993). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. (Çev. Metin Kırıatlı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Molla, A. (2009). Soğuk Savaş Sonrası Körfez Krizleri ve Türkiye-ABD-NATO İlişkileri. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(11), 29-45.
- Murat, T. (2018). Bandung Konferansı ve Türkiye. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(2), 363-379.
- Oran, B. (Ed) (2009). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt I: 1919-1980)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oran, B. (Ed) (2012). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II: 1980-2001)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Öcal, M. (2017). Soğuk Savaş'tan Bir Kesit: Yapısal Değişiklikler ve Bloklar Arası İlişkiler (1960-1991). *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 165-184.
- Özcan M. (2000). Avrupa Birliği – Türkiye İlişkilerinde Temel Belirleyici Unsur Olarak İnsan Hakları. *Polis Bilimleri Dergisi*, 2(5-6), 87,97.
- Özçelik, M. (2010). İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (29), 253-269.
- Özdem, A. G. (2016). Büyük Devletlerin Değişmeyen Mücadele Alanı: Ortadoğu. *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 1-39.
- Özgöker, C. U. ve Mert, E. (2020). Covid-19, AB ve Uluslararası Ticaret. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 111-135.
- Öztürk, İ. M. (2013). İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Milli Koruma Kanunu ve Varlık Vergisi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 32(54), 135-166.
- Öztürk, T. ve İrfanoğlu, E. (2021). Amerikan Dış Politikasında Jeopolitiğin Önemi. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 21(1), 17-27.
- Pekşen, H. D., S. B. ve A. Y. (Ed.) (2020). *Yeni Dünya Ekonomi ve Güvenlik Mimarisi*. İstanbul: Tasam Yayınları.
- Portakal, E. (2013). *Kuzey Atlantik İttifakı (NATO) ve Varşova Paketi'nin Kuruluş Süreci ve NATO'nun İlk On Yılı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi/Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul.
- Potyemkin, V. (2013). *Uluslararası İlişkiler Tarihi*. (Çev. Ali Rıza Dırık). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Sander, O. (1996). *Siyasi Tarih 1918-1994*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Serbest, B. (2016). Bağdat Paketi'nin Kuruluş Süreci ve Gelişiminde Türkiye'nin Rolü. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 401-424.

Sümer, G. (2008). Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve Amerikan Dış Politik Kültürü. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(19), 119-144.

Taban, M. H. (2013). Klasik ve Eleştirel Jeopolitiğin Karşılaştırılması ve Stratejik Derinliğin Bu Bağlamda İncelenmesi. *Kastamonu Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1(1), 21-31.

Torun, A. (2012). *Ulusal Güvenlik ve Küreselleşme: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Politikasının Dönüşümünce Küreselleşmenin Rolü*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Türker, H. (2022). Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Halk Fırkasına Everilirken Salihli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşu (1923). *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 12(44), 245-285.

Ural, A. (2009). ABD'nin Enerji Hakimiyeti Teorisi ve Büyük Ortadoğu Projesi. *Akademik Ortadoğu Dergisi*, 3(2), 131-147.

Uysal, C. (2001). Türkiye – Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (1), 140,153.

Ülker Erkan, A. (2010). Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği Arasındaki Soğuk Savaş Yıllarında Amerikan Dış Politikası. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 183-194.

Yılmaz, A. Y. (2021). Milli Mücadele Dönemi ve Sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin Ekonomi Politikasının İncelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 25(2), 319-330.

Zurcher, E. J. (2000). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. (Çev. Yasemin Saner Gönen). İstanbul: İletişim Yayınları.